

Praktyczna lingwistyka dyskursu. Transdyscyplinarny projekt badawczy do korpusowych analiz komunikacji w sferze publicznej³

Źródło: DREESSEN, PHILIPP / STÜCHELI-HERLACH, PETER (2019): Diskurslinguistik in Anwendung. Ein transdisziplinäres Forschungsdesign für korpuszentrierte Analysen zu öffentlicher Kommunikation. W: Zeitschrift für Diskursforschung 7(2), 123-162.

Tłumaczenie: Anna Hanus, Dorota Miller (Uniwersytet Rzeszowski)

Streszczenie

Odkąd lingwistyka dyskursu stała się samodzielną subdyscypliną, pojawia się pytanie, jaki może być jej wkład w rozwiązywanie problemów społecznych. Opierając się na wcześniejszych osiągnięciach lingwistyki stosowanej oraz badań nad dyskursem, przedstawiamy transdyscyplinarny projekt badawczy, który w równym stopniu uwzględnia zagadnienia teoretyczne, metodologiczne i praktyki badawczej, a także konsekwentnie wykorzystuje w praktyce możliwości analizy dużych ilości cyfrowych danych językowych. Projekt oparty jest na czterech modułach badawczych. Pokazujemy na przykładach ich implementację w oparciu o (konkretne) korpusy. Transdyscypli-

¹ Prof. Dr. Philipp Dreesen, ZHAW Angewandte Linguistik, Institute of Language Competence, Theaterstrasse 15c, 8401 Winterthur, e-mail: dree@zhaw.ch, ORCID: 0000-0001-5291-2798.

² Prof. Dr. Peter Stücheli-Herlach, ZHAW Angewandte Linguistik, Institut für Angewandte Medienwissenschaft, Theaterstrasse 15c, 8400 Winterthur, e-mail: peter.stuecheli@zhaw.ch, ORCID: 0000-0002-3560-7182.

³ Autorzy chcieliby w tym miejscu podziękować wszystkim członkom zespołów badawczych projektów „Dyskursy energetyczne w Szwajcarii” i „Dyskursy na temat antybiotyków”, a w szczególności Birgitcie Borghoff, Noahowi Bubenhoferowi, Maureen Ehrensberger-Dow i Maren Runte za ich kluczową rolę podczas tworzenia korpusu Swiss-AL i przy wspomnianych wyżej przykładowych projektach; współpraca tych zespołów stanowi podstawę niniejszego artykułu. Nazwiska wszystkich współpracujących w nich osób są wymienione w cytowanych raportach badawczych. Specjalne podziękowania należą się również Dominikowi Batzowi za opracowanie interaktywnych wizualizacji sieci dyskursów (por. rozdz. 3). Chcielibyśmy ponadto podziękować recenzentom za ich cenne uwagi.

narna orientacja tego projektu niesie ze sobą wyzwania w zakresie komunikacji badawczej pomiędzy nauką a praktyką. Nasze wstępne doświadczenia dotyczące tego rodzaju wyzwań chcemy poddać dyskusji.

Słowa kluczowe: lingwistyka dyskursu, lingwistyka stosowana, lingwistyka korpusowa, symulacja, mapowanie, transdyscyplinarność, triangulacja, transformatywność

Summary

Discourse Linguistics in Application. A transdisciplinary research design for corpus-centred analyses of public communication

Since linguistic discourse analysis has also become an independent sub-discipline within discourse research, the question arises as to what contribution it can make to solving current social and political problems. For this reason, we propose a transdisciplinary research design that considers theoretical, methodological and practical research issues: It comprises four research modules, which are implemented corpus-centered and used scenario-based. We show this with the help of tangible case studies. The transdisciplinary orientation of this research design raises its own challenges in research communication. **Keywords:** discourse linguistics, applied linguistics, corpus linguistics, simulation, mapping, transdisciplinarity, triangulation, transformativity

Keywords: discourse linguistics, applied linguistics, corpus linguistics, simulation, mapping, transdisciplinarity, triangulation, transformativity

1. Lingwistyka dyskursu i jej praktyczne zastosowanie: postulat

Odkąd lingwistyka dyskursu stała się samodzielną subdyscypliną, pojawia się pytanie, jak może się ona przyczynić do rozwiązywania problemów społecznych (1.1). Uważamy, że będzie ona przydatna, a może nawet niezbędna do rozwiązywania zadań wynikających ze stosowania profesjonalnych praktyk komunikacyjnych oraz że może ona bazować na wielu wcześniejszych ustaleniach (1.2) – Praktyczna Lingwistyka Dyskursu pozostaje jednak na razie tylko postulatem (1.3).

1.1. Umocowanie dyscyplinarne

Funkcjonowanie świata codziennego, w tym również procesów zachodzących np. w organizacjach, bazuje na istnieniu „symbolicznego uniwersum”, które rozwija się, utrwała i modyfikuje w wyniku „wytwarzania przez ludzi znaków” (BERGER / LUCKMANN 2010: 53). Owo uniwersum to światy znaczeń przypisane do znaków funkcjonujących w naszym społeczeństwie. To zatem zawsze także światy wiedzy, ponieważ „umieszczają one wszystko”, a zatem każdą rzecz – w danym systemie znaków – „na właściwym miejscu” (tamże: 145); w ten sposób uniwersum symboliczne staje się uchwytnie i formowalne – a także negocjowalne i podatne na zmiany.

Użycie języka jest najważniejszą praktyką opisanego tu procesu wytwarzania znaczeń (tamże: 54). Dzięki istniejącym regułom komunikacyjnym i gramatycznym, czyli dzięki istnieniu swego rodzaju „gotowego sposobu bieżącej obiektywizacji” (tamże:

57) uniwersum symbolicznemu przypisuje się status zjawiska obiektywnego. Dzieje się tak dlatego, że jest ono dla aktorów społecznych dostępne i możliwe do przetwarzania. Jednak uniwersum symboliczne odczytywać można także subiektywnie, jego elementy można łączyć na wiele sposobów, i właśnie dlatego umożliwiają one tworzenie więzi, które spajają społeczeństwa⁴. Multidyscyplinarnie zorientowane „badania nad dyskursem” (ANGERMULLER i in. 2014) obejmują analizę procesu językowego konstruowania uniwersum symbolicznego. W ramach tych badań praktyki językowe – i wytwarzane przez nie uniwersum symboliczne – postrzegane są jako społeczne porządki wiedzy, podległe kategorii dyskursu (por. FOUCAULT 1977; KELLER 2011). Specyficzną relację dyskursu (dyskursów) względem języka, tj. względem jego użycia i funkcji, opisuje i wyjaśnia lingwistyka dyskursu (por. WARNKE 2013a: 98 i 101-114; na temat relacji między socjologicznymi i lingwistycznymi badaniami dyskursu wypowiada się m.in. KELLER 2013). Lingwistyka dyskursu analizuje, w każdorazowo odpowiednio zdefiniowanym zbiorze wypowiedzi, językowe uwarunkowania istotne dla komunikacyjnego konstruowania uniwersum symbolicznego; skupia się przy tym w szczególności na „wzorcach użycia języka” (BUBENHOFER 2009; zob. też LARSEN-FREEMAN / CAMERON 2008: 161-195), które tworzą te warunki, wychodząc poza ramy konkretnych tekstów, mediów i aktorów (a nawet poszczególnych języków) (por. SPITZMÜLLER / WARNKE 2011; też WARNKE / SPITZMÜLLER 2009). Lingwistyka dyskursu może być zatem postrzegana jako dyscyplina badająca możliwość łączenia użycia języka, pośredniczenia między nimi oraz legitymizowania ich jako społecznego narzędzia myślenia i działania.

1.2. Możliwości zastosowania

Lingwistyka dyskursu, zgodnie z głównym postulatem niniejszego artykułu, powinna w coraz większym stopniu zwracać się ku dynamicznym interakcjom zachodzącym między społecznymi praktykami komunikacyjnymi, a dyskursywnie ukształtowanymi wzorcami użycia języka, aby w ten sposób przyczynić się do rozwiązywania problemów społecznych. Postulat ten został już wyartykułowany w pracy pod tytułem „Angewandte Diskurslinguistik” [Stosowana lingwistyka dyskursu], wydanej przez ROTH i SPIEGLA (2013). Słabo zarysowany wówczas charakter „zastosowania” wyników badań lingwistycznych uświadamiał konieczność transdyscyplinarnego otwarcia lingwistyki dyskursu. Chodziło zatem nie tylko o teoretyczne i metodologiczne inspiracje płynące dla badań lingwistycznych ze strony innych dyscyplin, ale także o badanie problemów związanych z użyciem praktyk komunikacji profesjonalnej oraz sposobów ich interpretacji i możliwości zastosowania. Na to szeroko i ambitnie zarysowane pojęcie transdyscyplinarności – rozumiane jako badania „o praktykach, dla praktyków i z praktykami”⁵

⁴ Dlatego mówi się ostatnio o „konstruktywizmie komunikacyjnym” (KNOBLAUCH 2017; KELLER / KNOBLAUCH / REICHERTZ 2012), podkreślając jednocześnie znaczenie dyskusji teoretycznej na temat dyskursów i procesów komunikacyjnych.

⁵ Jeżeli nie zaznaczono inaczej – tłumaczenie A.H., D.M. (przyp. tłum.).

(PERRIN / KRAMSCH 2018: 3, na podstawie cytatu z CAMERON i in.) – powszechnie zwraca się dziś uwagę także w lingwistyce stosowanej (zob. też PERRIN 2012; PERRIN / KLEINBERGER 2017; KNAPP / ANTOS 2008).

Transdyscyplinarność nie wynika przy tym bynajmniej z oportunistycznego, politycznego zapotrzebowania na „bardziej praktyczne odniesienie w zakresie zastosowania” badań, skupionych rzekomo tylko na sobie. U jej podstaw leży raczej spostrzeżenie, że język jako główny przedmiot badań nie może być w zasadzie badany w oderwaniu od różnorodnych warunków jego użycia, w tym różnych punktów wyjścia, kontekstów czy konsekwencji użycia języka (por. PERRIN / KRAMSCH 2018: 1 i n.). Współtworzenie wiedzy naukowej poprzez łączenie badań i praktyki (tamże: 6) jest więc konieczne w sferze teoretycznej i metodologicznej dla lingwistyki stosowanej, zajmującej się problemami powiązаныmi z rzeczywistym użyciem języka w kontekstach społecznych i sposobami rozwiązywania tych problemów.

Równoległe do rozwoju lingwistyki stosowanej, a także w dialogu z nią, lingwistyczne badania nad dyskursem systematycznie sondowały możliwość zastosowania swoich narzędzi i wyników badań, tj. zarówno lingwistyki stosowanej, jak i lingwistycznych badań nad dyskursem – do zagadnień związanych z praktykami komunikacyjnymi – jeśli nawet nie do końca poprzez eksplcytne odniesienie do przedstawionego tu pojęcia transdyscyplinarności. Tak rozwinęło się „heterogeniczne pole praktycznie ukierunkowanych zastosowań wiedzy o dyskursie”; w szczególności chodzi o funkcjonalno-pragmatyczną i krytyczną analizę dyskursu, a także krytyczną socjolingwistykę (DEL PERCIO / REISIGL 2014: 317). Obszar ten obejmuje zadania komunikacji międzykulturowej, medycznej, ekonomicznej, politycznej, administracyjnej i dydaktycznej (tamże). Spójność tych nurtów badawczych wynika z faktu, że w ich obszarach „praca naukowa nie ogranicza się do zbadania kontekstu i jego uzasadnienia, ale istotne jest dla niej także praktyczne jej wykorzystanie dla celów społecznych” (tamże: 317 i n.). Dlatego dzięki prowadzonym badaniom nad dyskursem udało się wypracować, w oparciu o analizę profesjonalnych praktyk komunikacyjnych, różnorodne formy wspólnej refleksji na temat wiedzy naukowej. Formy te wykraczają daleko poza konwencjonalne praktyki kształcenia akademickiego. Ich szerokie spektrum sięga od dostosowanych do potrzeb konkretnych grup społecznych ofert szkoleniowych (np. w zakresie komunikacji w szpitalach), poprzez coachingi i doradztwo w zakresie mediów i organizacji (np. w ramach opartej na zasadach demokracji komunikacji politycznej), a także koncepcje tłumaczenia wewnątrzjęzykowego/intralingualnego – rozwijane w ramach wspierania efektywniejszego rozumienia tekstów, np. tłumaczenie tekstów z języka urzędowego na język prostszy, aż po opracowanie instrukcji użycia języka i prowadzenia rozmów (np. w celu zapobiegania dyskryminującemu użyciu języka) oraz wykorzystanie modeli i koncepcji dyskursywno-naukowych do poprawienia praktyk zarządzania (np. w holenderskiej polityce ochrony środowiska) (tamże).

Niniejsza propozycja projektu badawczego, opracowana z myślą o Praktycznej Lingwistyce Dyskursu, kontynuuje tradycję „stosowanych badań nad dyskursem”,

a także zapoczątkowany już proces metodologicznego profilowania „stosowanej lingwistyki dyskursu”. Propozycja ta wyrosła z naszych doświadczeń badawczych zebranych w transdyscyplinarnych projektach, a dotyczyły one komunikacji urzędowej i politycznej w Szwajcarii, z których dwa zostaną tutaj przedstawione bardziej szczegółowo. Chodzi o projekt z zakresu wielojęzycznych dyskursów na temat energetyki (por. STÜCHELI-HERLACH / EHRENSBERGER-DOW / DREESEN 2018) oraz projekt z obszaru zdrowia publicznego i polityki prewencyjnej w Szwajcarii (por. STÜCHELI-HERLACH i in. 2019).

Badania dotyczące zarówno dyskursu energetycznego, jak i zdrowotnego zostały sfinansowane przez instytucje państwowe, w obu przypadkach z podobnych względów: transformacja polityki energetycznej i zapobieganie odporności na antybiotyki mogą mieć szanse powodzenia tylko w przypadku (skutecznej) komunikacji i publicznej wymiany wiedzy między aktorami państwowymi i obywatelami (por. STIRLING 2016; STÜCHELI-HERLACH i in. 2015). W związku z tym projektowane działania językowe aktorów odpowiedzialnych za strategię komunikacyjną mogą się, w warunkach demokracji, bezpośrednio przełożyć na sukces danej polityki⁶. Odpowiednie, uwarunkowane językowo i dyskursywnie zadania praktyczne w ramach profesjonalnych praktyk komunikacyjnych nabierają w ten sposób dla jej uczestników szczególnego znaczenia (por. ROSENBERGER / KLEINBERGER 2017; STÜCHELI-HERLACH / ETTER-GICK / SCHNEIDER STINGELIN 2017).

Zadania podejmowane w ramach praktyk komunikacyjnych, które w ten sposób wchodzą w obszar zainteresowania lingwistyki dyskursu, dotyczą pytania o to, jak aktorzy realizujący określone praktyki komunikacyjne modelują dyskursywnie ukształtowane środowisko dla swoich zorganizowanych działań, jak analizują dane językowe z tego środowiska, jak interpretują uzyskane wyniki oraz w jakim stopniu uwzględniają je w swoich strategiach komunikacyjnych (por. STÜCHELI-HERLACH / EHRENSBERGER-DOW / DREESEN 2018: 17-21). Praktyczna Lingwistyka Dyskursu, taka byłaby teza naszej pracy, może przyczynić się do realizacji tych zadań, stosując czysto naukowe środki – i w ten sposób zwiększyć wartość poznawczą ujęć transdyscyplinarnych: lingwistyka jest w stanie efektywniej uchwycić specyfikę praktyk komunikacyjnych, a w konsekwencji włączyć się do refleksji nad ich uwarunkowaniami i perspektywami zastosowań.

Proponowany tu krok w kierunku transdyscyplinarnej lingwistyki dyskursu jest zatem mniejszy, niż mogłoby się wydawać. Napięcie powstałe między dwoma sposobami, w jaki lingwistyka dyskursu definiuje swój cel badawczy, zostanie produktywnie wykorzystane do obrania trzeciej, pragmatycznej drogi. A chodzi o integrację zarówno foucaultowskiego rozumienia nauki jako działań krytyczno-interwencyjnych, jak i wyzwań wynikających z konieczności prowadzenia empirycznych, opartych na określonych metodach refleksji nad użyciem języka w rzeczywistym świecie. Już wcześniejsze

⁶ Por. HALLAHAN i in. (2007); MANTERE (2013); HOLTZHAUSEN / ZERFASS (2015); WINKLER / ETTER (2018).

prace z zakresu lingwistyki dyskursu dotyczące tematów zdecydowanie politycznych, takich jak „słowa kontrowersyjne”, prawa człowieka, zmiany demograficzne czy kryzys klimatyczny, wytyczyły proponowany przez nas kierunek⁷.

1.3. Cztery postulaty

Transdyscyplinarne ukierunkowanie badań dyskursologicznych oznacza w naszym przekonaniu konieczność wysunięcia czterech postulatów istotnych dla obecnych badań nad dyskursem.

Po pierwsze, oczywiste jest, że proces komunikowania strategicznego w przestrzeni publicznej przybrał na kompleksowości i z tego faktu (por. JARREN 2007) korzyści czerpią zarówno usługodawcy komercyjni, jak i niekomercyjni, oferujący analizy dużych ilości tekstów publikowanych w mediach masowych czy debat prowadzonych w mediach społecznościowych, a nawet obiecujący wypracowanie skutecznych strategii działania. Firmy te znajdują dla siebie miejsce na rynku, ponieważ deklarują skuteczną obsługę dużych ilości danych oraz analizę dynamik komunikacji usieciowionej. W badaniach tych znajdują zastosowanie po pierwsze zarówno konwencjonalne metody analizy treści (foeg/commslab 2017a, 2017b), jak i nowsze metody analizy danych językowych wspomagane komputerowo (gfs.bern/Longchamp 2014). To pokazuje, że analiza dużych ilości danych językowych może być prowadzona bez udziału lingwistyki i przybierać charakter badań „alingwistycznych” (BUBENHOFER / DREESEN 2018: 63), a „lingwistyka wydaje się coraz mniej istotna dla ilościowej analizy tekstu” (BUBENHOFER 2018a, także dalsze przykłady).

Po drugie, potencjał „stosowanej lingwistyki dyskursu” był dotychczas zbyt słabo wykorzystywany. Problemy związane z analizą języka codziennego czy też specjalistycznego oraz działań językowych mogą zostać rozwiązane tylko wtedy, gdy w obrębie dyscypliny w sposób systematyczny uwzględnić się będzie „specyfikę określonych warunków wypowiedzi” (ROTH / SPIEGEL 2013: 11). Tylko w ten sposób nauka może w zadowalający sposób ujawnić poznawcze ograniczenia aktorów oraz zakres ich działania: „informacje na temat nadrzędnych struktur dyskursu i ograniczeń, które uobecniają się w działaniach jednostki w danej sytuacji, mogą być oczywiste z punktu widzenia teorii dyskursu, a jednocześnie nieistotne poznawczo dla lingwistyki stosowanej” (tamże). W celu opracowania katalogu ważnych dla lingwistyki dyskursu pytań badawczych, które uwzględniałyby potrzeby komunikacji społecznej, należy w sposób jeszcze bardziej systematyczny gromadzić odpowiednie doświadczenia tej dyscypliny i poddawać je refleksji.

Po trzecie, mimo przekonań Foucaulta o „niskim” statusie podmiotu (por. MAINGUENEAU 2012: 171), które filozof ten propagował w części swoich prac, w późniejszych koncepcjach lingwistyki dyskursu kładziono już znacznie większy nacisk na uwzględnienie działań w analizie dyskursu (np. ROTH 2015; SPIESS 2011, 2018). Pytanie

⁷ Por. np. STRAUSS / HASS / HARRAS (1989); WARNKE (2004); KRÜGER (2016); TEREIK (2016).

o działania w ramach dyskursu, a także o kompetentnego, odpowiedzialnego i zdolnego do refleksji aktora dyskursu, który może być nie tylko przedmiotem zainteresowań lingwistyki dyskursu, ale także jej adresatem – a nawet partnerem badawczym – pozostaje nadal kwestią wymagającą pogłębienia. Jeśli kwestia ta pozostanie nierozwiązana, lingwistyce dyskursu grozi posługiwanie się tylko dwiema koncepcjami aktora⁸: koncepcją „słabego” aktora, tj. takiego, który porusza się w dyskursie jak marionetka za sprawą niewidzialnych nici dyskursywnych, oraz koncepcją badacza jako aktora, który zakłada, iż zna dyskurs i jest w stanie rozpoznać istotne dla niego mechanizmy dyskursywne.

Zarysowany tu rozdzźwięk między obiema koncepcjami utrudnia zastosowanie wyników badań dyskursologicznych, a także wyjaśnień na temat dyskursu pochodzących od samych aktorów praktyk dyskursywnych, którzy chcieliby poddać je refleksji i podnieść tym samym swój poziom profesjonalizmu. Próby wyjścia z tej sytuacji (zob. np. MIKFELD / TUROWSKI 2014) są konieczne, jednak nie są często podejmowane ani szczególnie znane. Pogłębiona lingwistyczna refleksja nad aktorami dyskursu, zmierzająca do „dojrzałego i rozumnego” użycia języka, pozostaje zatem ważnym celem badawczym lingwistyki dyskursu. Pomijając odwołanie do IMMANUELA KANTA, można by tę refleksję nazwać „dyskursologiczną transformatywnością” (por. SCHNEIDEWIND / SINGER-BRODOWSKI 2014: 123).

Po czwarte, przy okazji omawiania standardów jakościowych (por. BUSCH 2007: 150) i „obowiązujących zasad metodycznych” (WARNKE / SPITZMÜLLER 2008: 3) w ramach lingwistyki dyskursu coraz częściej wskazuje się na zasadę triangulacji jako metodę o charakterze projakościowym (por. CZACHUR 2011: 207; SPITZMÜLLER / WARNKE 2011: 40, 135; WARNKE 2013b: 88-91). W tym kontekście brak jednak odniesienia do wypracowanych już w połowie lat 80. XX wieku w socjologii metod triangulacji (por. STUBBS 1983: 235-239) oraz sukcesywnie rozwijanych, również od połowy lat 80. XX wieku, w ramach tzw. „wiedeńskiego podejścia do krytycznej analizy dyskursu”, założeń „triangulacji i pluralizmu metodycznego” (por. REISIGL 2007).

By nawiązać do prowadzonych obecnie empirycznych badań społecznych, lingwistyka dyskursu musi spełnić nie tylko wymóg autorefleksji (por. MEYEN i in. 2011: 32), ale także wymóg zastosowania eklektyzmu metodycznego (KUCKARTZ 2014) i teorii ugruntowanej (Grounded Theory) (STRAUSS 1994; BREUER 2010) oraz zastosowania triangulacji metod (FLICK 2011). Jest to konieczne tym bardziej, że lingwistyka dyskursu w coraz większym stopniu integruje metody lingwistyki korpusowej i adaptuje je (por. BUBENHOFER 2018b), co sprawia, że integracja metod ilościowych oraz jakościowych staje się dla niej coraz bardziej istotna.

Te cztery postulaty dotyczą aspektów związanych z przyszłością zarówno nauk stosowanych, jak i badań podstawowych. Sprostanie tym postulatami stanowi niemałe wyzwanie, dlatego argumentujemy za podjęciem takiej próby, przedstawiając do dyskusji projekt badawczy Praktyczna Lingwistyka Dyskursu (PLD).

⁸ Podobnie argumentuje LATOUR w odniesieniu do badań socjologicznych (2004: 237-241).

2. Podstawy Praktycznej Lingwistyki Dyskursu: profil badawczy i praktyczny

Projekt badawczy PLD (Praktyczna Lingwistyka Dyskursu) powstał w dużym stopniu dzięki współpracy między aktorami praktyk komunikacyjnych a zespołami badawczymi; punktem wyjścia PLD są zatem praktyczne zadania aktorów (2.1), stanowiące zarazem podstawę analizy transdyscyplinarnej (2.2). Tego rodzaju analiza, przekraczająca granice poszczególnych dyscyplin naukowych, pozwala dzięki zastosowaniu metody modelowania i symulacji zrozumieć perspektywy i relacje charakterystyczne dla aktorów odpowiedzialnych za komunikacyjne procesy sieciowania (2.3). Gwarancją zachowania standardów jakości procesu badawczego stanowi zastosowanie metody triangulacji (2.4).

2.1. Opis aktorów dyskursu

W centrum zainteresowania PLD znajdują się aktorzy praktyk społecznych, zwłaszcza tych, które są wytwarzane przez profesjonalistów (por. pojęcie profesjonalizmu np. u MIEGA 2003). W teorii interakcji językowej aktor jest centralnym punktem odniesienia dla sensotwórczych interakcji i współpracy (por. GOFFMAN 2011: 27-47); bazując na tym rozpoznaniu, teoria organizacji rozwinęła koncepcję, zgodnie z którą aktorzy przejmują na „mapie” (*map*) organizacji różne pozycje lub role i tym samym „autoryzują” działania tej organizacji na różnych poziomach obowiązywania, tzn. opierają jej działanie na stałych fundamentach (TAYLOR / VAN EVERY 2011: 38-64).

Jeśli lingwistyka dyskursu chce się zajmować praktycznymi zadaniami aktorów i czynić to we współpracy z nimi, to należy skonkretyzować wyobrażenia dotyczące wyłaniających się wzorców komunikacji językowej. Trzeba przy tym założyć, że aktorzy ci mają zdolność refleksji nad zadaniami praktycznymi i umiejętność przekształcania problemów, jakie wiążą się z tymi zadaniami, w możliwe do opracowania zagadnienia dotyczące wzorców dyskursywnych (i ich rekursywności), np. stosując metodę eksplikacji tzw. „tacit knowledge”, tj. „wiedzy niejawnej” (por. PERRIN 2012: 10 i n., z dalszymi odniesieniami). Nie mniej ważne jest wzięcie pod uwagę zmienności dyskursów dokonującej się za sprawą tych aktorów oraz uwzględnienie tego aspektu w procesie opracowania i interpretacji wyników badań oraz dyskusji na nimi – chociażby w ten sposób, że uczyni się przedmiotem badań takie zjawiska, jak „ramy działania”, „działania dyskursywne” czy „strategie językowe” aktorów (SPIESS 2010, 2011; KLEIN 2014).

W kontekście tych trzech kategorii, jakimi są współpraca, kompetencja oraz strategia, projekt badawczy PLD przywraca aktorowi status podmiotu i przedmiotu badań lingwistyki dyskursu. W ten sposób pojęcie aktora podlega różnicowaniu na rozmaitych płaszczyznach społecznych i w poszczególnych językowych formach oznaczania i nazywania. Na płaszczyźnie *mikro* mamy więc indywidualnych aktorów realizujących działania językowe, takich jak autorzy lub osoby pełniące formalnie określone funkcje (np. specjaliści ds. PR lub urzędnicy odpowiedzialni za zarządzanie). Na płaszczyźnie *makro* mogą to być podmioty zbiorowe, takie jak grupy lub organizacje (np. obywatele,

poszczególne stowarzyszenia lub władze). W ramach PLD operacjonalizuje się znaczenie tych aktorów jako przedmiotu badań, stosując metodę zintegrowanego uszeregowania: kluczowi aktorzy dyskursu zostają włączeni do korpusu jako źródło danych i tam, traktowani jako badani aktorzy, stają się przedmiotem analizy; obecne w tekstach odniesienia do dalszych aktorów są rejestrowane oddzielnie jako te dotyczące aktorów reprezentowanych. To rozróżnienie na aktorów badanych i aktorów reprezentowanych można uzasadnić i szczegółowo dopracować, posługując się teorią tzw. footingu i dyskursywnej polifonii (por. DRESEN 2013a). Uwzględnienie znaczenia tych aktorów jako podmiotów badań w ramach PLD staje się możliwe dzięki transdyscyplinarności i transformatywności jej podejścia metodologicznego (por. rozdz. 2.2 i 3).

W ten sposób PLD nawiązuje do stwierdzenia MAXA WEBERA, który określił socjologię jako naukę, która „dzięki interpretacji dąży do zrozumienia [językowego] działania społecznego i przez to do przyczynowego wyjaśnienia jego przebiegu i skutków” (WEBER 2002: 6)⁹. Postulat ten obowiązuje bez ograniczeń także w epoce, w której użycie języka ma często charakter cyfrowy, a nawet jest współsterowane przez sztuczną inteligencję. Byłoby błędem sądzić, że w związku z tym tylko metody cyfrowe i ustandaryzowane mogą w pełni wyjaśnić tę formę użycia języka. Podobnie jak WEBER (2002: 11-16), łącząc metody jakościowe i ilościowe w celu przeprowadzenia analizy użycia języka, wychodzimy z założenia, że nie można umieszczać pozbawionych znaczenia procesów i obiektów (np. motywów, skutków, wsparć i przeszkód wynikających z naturalnych zdarzeń) w dających się interpretować kontekstach działań.

Tak więc analizy statystyczne mogą nam jedynie pokazać nie całkiem jasne prawidłowości (np. korelację między częstotliwością pojawiania się określonych słów a datami pojawienia się tekstów), jako takie nie dostarczają jednak wyjaśnień dotyczących działań aktorów dyskursu. Owe wyjaśnienia nie są bowiem następstwem opisu wzorców użycia języka, lecz wymagają ich interpretacji w odpowiednich ramach działania (por. WEBER 2002: 1, 4 i n.). Jednak dla interpretacji, która zawsze jest uwarunkowana sytuacyjnie, nieodzowni są z kolei aktorzy praktyk komunikacyjnych. WEBER miał nadzieję, „że przyszłe badania odkryją również n i e podlegające rozumieniu regularności szczególnych s e n s o w n y c h zachowań” (tamże: 8, wyróżnienie w oryginale). Z takimi „niepodlegającymi rozumieniu prawidłowościami” mamy być może do czynienia w przypadku wzorców użycia języka w dyskursie, które prawdopodobnie strukturyzują sensotwórcze działania językowe, a które możemy obecnie za pomocą metod cyfrowych zidentyfikować w bardziej szczegółowy sposób i na podstawie znacznie obszerniejszej bazy danych.

Teoria strukturacji ANTHONY’EGO GIDDENSA łączy dwie pierwsze wymienione wyżej przesłanki, jakimi są konieczność uwzględnienia aktorów dyskursu oraz konieczność uwarunkowanej sytuacyjnie interpretacji działania językowego z trzecią przesłan-

⁹ W tym sensie należy przyznać rację następującemu stwierdzeniu ROTH / SPIEGEL (2013: 11): „Interpretacyjne, kwalitatywne podejście do poszczególnych realizacji dyskursu jest więc nieuniknione”.

ką. Mówi ona o dyskursywnym nacechowaniu działania, którego kompetentny aktor dyskursu zazwyczaj nie jest świadomy, oraz o konieczności uznania tego za przedmiot refleksji¹⁰. Teorie interpretacyjne „mają ogromne znaczenie właśnie dlatego, że traktują nas takimi, jakimi jesteśmy: jako rozumne podmioty, działające celowo lub w sposób zamierzony, jako podmioty które w zasadzie wiedzą, co czynią” (GIDDENS 1988: 288). Rzeczywiście, aktorzy dyskursu zazwyczaj potrafią uzasadnić swoje działania, gdy są o nie pytani:

Każdy człowiek jako aktor społeczny jest wysoce „wykształcony” – posiada wiedzę, którą stosuje, uczestnicząc w codziennych społecznych interakcjach i reprodukując je. Znaczna część tej wiedzy ma charakter raczej praktyczny niż teoretyczny. (GIDDENS 2003: 71)¹¹

Choć zainteresowani aktorzy posiadają wiedzę „praktyczną”, codzienną i potoczną, brakuje im z reguły teoretycznie usystematyzowanej i empirycznie ugruntowanej wiedzy o warunkach dyskursywnych, a tym samym o istotnych warunkach oraz możliwych konsekwencjach działania, ponieważ wykracza to poza ich „refleksyjne monitorowanie [...] codziennych działań” (GIDDENS 2003: 43)¹².

Głównym celem PLD jest zatem zwrócenie uwagi na dyskursywne uwarunkowania i konsekwencje działań aktorów dyskursu poprzez poszerzenie ich wiedzy (w oparciu o dane pozyskane z analizy korpusu/ów) o dane na temat dyskursywnej strukturyzacji działań językowych: Możliwość „(poznawczego) uzmysłowienia sobie przez aktorów, że struktury stanowią ich własny wytwór”, wiąże się do pewnego stopnia z „(praktycznym) odkryciem własnej kontroli nad nimi” (GIDDENS 2001: 179). Ponieważ struktura i działanie nie są w praktyce zjawiskami przeciwstawnymi, a jedynie pojęciami analitycznymi, nie mogą być również jednostronnie skuteczne¹³. Dopiero teoretyczna wiedza o strukturach (tu: o strukturach użycia języka) umożliwia skuteczne (w wymiarze praktycznym) działanie w rzeczywistości empirycznej.

2.2. Transdyscyplinarność jako podejście do istotnych problemów dyskursywnych

W społeczeństwach, które uważają się za nowoczesne, coraz ważniejsze stają się nowe formy współpracy w celu podejmowania wspólnej refleksji i pozyskiwania nowej wiedzy poza ustalonymi już porządkami instytucjonalnymi. Społeczeństwo „posttradycyjne” jako takie może się formować i dalej rozwijać tylko dzięki refleksyjnemu stosunkowi do

¹⁰ W ramach lingwistycznej analizy dyskursu mamy do tej pory do czynienia z dość ograniczoną recepcją prac GIDDENSA (por. FRAAS / MEIER / PENTZOLD / SOMMER 2015: 271 i n.).

¹¹ Wiedza teoretyczna i praktyczna nie są tożsame z wiedzą eksplicytną i implicytną, niemniej jednak istnieją między nimi pewne korelacje (por. 2.2).

¹² Por. AUSTIN 1993: 361-378 i jego pragmatyczną dyskusję na temat intencji, zamiaru, celu i akceptowalności, por. także GIDDENS (2003: 58-56).

¹³ Por. FOUCAULT (1977: 101, 280; 1978: 35); GIDDENS (1984: 198; 1988: 77, 290).

samego siebie („nowoczesność refleksyjna”). W związku z tym rośnie również zapotrzebowanie na wiedzę specjalistyczną pozyskaną w badaniach naukowych (por. GIDDENS 2003: 37)¹⁴. Takie epistemiczne formy współpracy, typowe dla „nowoczesności refleksyjnej”, opisywane są m.in. w ramach koncepcji mode 2 (por. GIBBONS i in. 1994) oraz koncepcji kłacza (por. DELEUZE / GUATTARI 1977). Wszystkie te koncepcje dowodzą istnienia „społeczeństwa opartego na wiedzy” (por. BELL 1973).

Również badania nad dyskursem są pochodną wspomnianych przemian. Ze względu na językowo-komunikacyjny proces tworzenia współczesnych organizacji, stosowane przez nie profesjonalne praktyki oraz strategie, ciągła samoobserwacja aktorów dyskursu nieuchronnie musi objąć także ich użycia języka (krytycznie o tym procesie FOUCAULT 1998; KAUPPINEN 2012) – a wynikająca z tego autorefleksja staje się coraz ważniejsza, zwłaszcza dla realizacji zadań praktycznych. W ten sposób w lingwistyce dyskursu pojawiają się nowe możliwości prowadzenia badań transdyscyplinarnych. Zatem ci, którzy uprawiają „lingwistykę dyskursu według Foucaulta” (por. WARNKE 2007), zawsze myślą nieszablonowo – to znaczy wbrew rutynie istniejących dyscyplin akademickich. To z kolei oznacza kwestionowanie słuszności posługiwania się takimi dychotomicznymi kategoriami, jak strukturalizm vs. pragmatyka (por. BUBENHOFER 2009: 16; DREESEN 2015: 58) lub deskryptywizm vs. krytycyzm (por. REISIGL / WARNKE 2013; DREESEN 2013b), zwłaszcza jeśli ma się na celu wyłonienie nowych, częściowo niejasnych, a nawet efemerycznych kategorii analitycznych (jak chociażby wypowiedź czy podmiot) (por. na ten temat DREESEN 2018). WARNKE (2015: 230) twierdzi wręcz, że „lingwistyka dyskursu jako program językowo-teoretyczny polega pierwotnie na dekonstrukcji kategorii i zajmuje się wypowiedziami oraz formacjami wypowiedzi, których nie można uznać za lingwistycznie odrębne kategorie”. To właśnie na tej intelektualnej otwartości, która mierzy się z refleksyjną nowoczesnością i podejmuje nad nią refleksję, zasadza się naszym zdaniem Praktyczna Lingwistyka Dyskursu¹⁵. W tym względzie próby przyporządkowania PLD do lingwistyki dyskursu lub lingwistycznej analizy dyskursu (por. RÖMER 2017: 5) oraz do tzw. *linguistics applied* lub *applied linguistics* (por. DAVIES / ELDER 2004: 1-11)¹⁶ uważamy za mało przydatne z trzech powodów:

¹⁴ „Świat społeczny, którego głównym składnikiem stała się instytucjonalna refleksyjność, jeszcze wyraźniej charakteryzuje się złożonością ‘scenariuszy’” (GIDDENS 2009: 82). „Ten zinstytucjonalizowany proces refleksji jest prawdopodobnie najistotniejszą cechą społecznej nowoczesności” (KELLER 2012: 16).

¹⁵ Udostępnienie dyskursywnej wiedzy językowej aktorom życia społecznego wymaga przede wszystkim wymiany pomiędzy badaniami podstawowymi a lingwistyką stosowaną (np. w kwestii kodeksów etycznych, por. Forschungs- und Arbeitsbereich Digital Linguistics 2018a). Niniejszy artykuł traktujemy jako próbę takiego transferu.

¹⁶ Krytycznie na ten temat DAVIES 2007: ix: “In particular I have accepted that the strong distinction I argued for in the first edition, between linguistics-applied and applied-linguistics, is not as necessary as it may once have been, and in this second edition I return to the more traditional distinction between (theoretical or general) linguistics and applied linguistics.” [W szczególności uznałem, że wyraźne rozróżnienie między tzw. *linguistics applied* oraz *applied*

Po pierwsze, lingwistyczne analizy dyskursu są *per se* interdyscyplinarne (por. WARNKE / SPITZMÜLLER 2008: 9), ponieważ dochodzi tu do współpracy kilku dyscyplin (m.in. językoznawstwa, nauk społecznych), której celem jest rozwój metod i teorii badawczych. Rewolucja cyfrowa może wzmocnić badania dyskursologiczne, jeśli nie poddadzą się one próbom dyscyplinowego (za)szufladkowania i będą starały się je przewyciężyć zarówno na poziomie stosowanych/wypracowywanych metodologii, jak i teorii (por. BUBENHOFER / DREESEN 2018: 69-72).

Po drugie, transdyscyplinarność badań lingwistycznych i tak przesuwa istniejące obecnie ramy interesującej nas dyscypliny: „transdyscyplinarność” ma miejsce wtedy, gdy „dyscypliny naukowe współpracują w badaniach z podmiotami pozanaukowymi, aby pozyskać nową wiedzę i rozwiązać problemy ważne społecznie” (PERRIN 2015: 31; por. MITTELSTRASS 2003: 9 i n)¹⁷. W centrum zainteresowania PLD nie znajdują się zatem zagadnienia istotne dla poszczególnych dyscyplin, lecz dyskursywnie uwarunkowane problemy o znaczeniu społecznym czy politycznym; badacze podejmują się identyfikacji tych problemów, uchwycenia ich w toku analizy dyskursu oraz przekształcenia ich w realne/możliwe do opracowania zagadnienia, aby dzięki temu wspierać aktorów praktyk komunikacyjnych w radzeniu sobie z nimi (tzw. „real world problems” [problemy świata rzeczywistego], BRUMFIT 1997: 93).

Problemy te na początku zawsze jawią się aktorom jako złożone i rozległe zadania praktyczne, rozumiane w omawianym tu obszarze jako „analiza zagadnień politycznych”, jako konieczność tzw. „agenda setting” [ustalania agendy], jako wymóg tzw. „issues monitoring” [monitorowania kwestii] lub „analizy interesariuszy” (por. na ten temat STÜCHELI-HERLACH i in. 2015). Można to zaobserwować na szeroką skalę w takich dziedzinach, jak edukacja i gospodarka oraz polityka środowiskowa, zdrowotna czy kulturalna.

Pojęcie *praktyki* (w takim znaczeniu, w jakim pojawia się w naszej koncepcji zadań praktycznych) oznacza zestaw powiązanych działań społecznych – a tym samym zawsze także językowych – których znaczenie zostało ustalone komunikacyjnie i jest związane z wytwarzaniem, zachowaniem lub przekształcaniem społecznych, organizacyjnych, a więc zawsze także materialnych¹⁸ porządków w konkretnych sytuacjach (por.

---

linguistics, za którym opowiadałem się w pierwszym wydaniu, nie jest tak istotne jak kiedyś, i w tym drugim wydaniu powracam do bardziej tradycyjnego rozróżnienia między lingwistyką (teoretyczną lub ogólną) a lingwistyką stosowaną.]

¹⁷ Pojęcie transdyscyplinarności zawężamy tu do tego właśnie aspektu, który jest dla nas kluczowy. JÜRGEN MITTELSTRASS (por. 2003: 9-13) zwraca uwagę na dalsze, wymagające omówienia konsekwencje dla wewnątrz naukowych zasad porządku transdyscyplinarnej formy badań i pracy. W odniesieniu do transferu wiedzy transdyscyplinarność podlegała już dyskusji w ramach lingwistyki (dyskursu) (por. np. ANTOS / WICHTER 2001; STENSCHKE / WICHTER 2009).

¹⁸ W sensie konkretnego materialnego środowiska pracy (np. ekran komputera, mysz, klawiatura, przestrzeń biurowa, sala konferencyjna itp.) (przyp. tłum.).

DEPPERMANN / FEILKE / LINKE 2016; HILLEBRANDT 2014; SCHATZKI 2001). W związku z tym *problemy praktyczne* [Praxisprobleme] to sytuacje, w których takie porządki nie są w ogóle lub są w niewystarczającym stopniu (re)produkowalne lub transformowalne. *Zadanie praktyczne* [Praxisaufgaben] jest więc wymogiem działania związanym z istnieniem problemu praktycznego, z którego można wyprowadzić konkretne i precyzyjne pytania do dalszych badań. Odpowiedź na te pytania jest nieodzowna dla spełnienia wymogu działania i rozwoju profesjonalnych praktyk komunikacyjnych.

Badania prowadzone w ramach lingwistyki dyskursu w jej transdyscyplinarnej odślonie umożliwiają w naszym przekonaniu opracowanie takich właśnie zadań praktycznych oraz pozwalają na refleksję nad praktykami profesjonalnymi, o ile odnoszą się one do wzorców użycia języka, heurystycznie rozumianych jako struktura i wytwór działania. W wyniku wspólnego określenia sytuacji, zadań lub problemów komunikacyjnych z jednej strony, a z drugiej strony poprzez ustalenie zasadniczych możliwości analizy dyskursologicznej, relacja między badaczem a przedmiotem badań zmienia się w sposób, który lingwistyka stosowana przewidziała już dawno temu (por. SARANGI / VAN LEEUWEN 2003: 3).

Po trzecie, kolejnym argumentem przemawiającym przeciwko klasyfikowaniu PLD w sztywnych ramach określonych dyscyplin jest fakt, że projekt ten w równym stopniu integruje dwa cele, które cechuje swoista niejednorodność. Za cel praktyczny uznajemy dostarczenie wiedzy o dyskursie, którą pozyskujemy z zebranych i poddanych analizie danych empirycznych, aby w ten sposób podtrzymywać i poprawić zdolność uczestników praktyk komunikacyjnych do działania i podejmowania decyzji. Celem badawczym jest natomiast zyskanie danych na temat różnych aspektów dyskursu dla badań podstawowych, w odniesieniu do aspektów teoretycznych i metodologicznych, ale także w odniesieniu do zagadnień związanych z tworzeniem i analizą korpusów, jak i tych związanych z zastosowaniem pozyskanych informacji w warunkach refleksyjnie modernizującego się społeczeństwa opartego na wiedzy. Wgląd w społeczne procesy związane z używaniem znaków staje się możliwy przede wszystkim w ramach konkretnych badań, a o jakości ich wyników świadczy ich potencjał eksplikacyjny. Takie podejście pozwoli wypracować nowe lub zmodyfikować istniejące modele teoretyczne o „średnim zasięgu”, wymagającym każdorazowo bardziej szczegółowego dookreślenia.

Za projekty realizowane w ramach PLD uznajemy zatem kontekstualnie uwarunkowane studia przypadków, w których mamy do czynienia, z jednej strony, ze zmieniającymi się zainteresowaniami badawczymi, a z drugiej strony z kluczowym dla tych badań połączeniem wymiaru naukowego i praktycznego (por. SCHNEIDEWIND / SINGER-BRODOWSKI 2014: 123). Tak więc analiza dyskursologiczna umożliwia wychwycenie wzorców wytwarzania i recepcji działań językowych konkretnych aktorów dyskursu. Praktycy zaś mają możliwość podzielenia się swoją „wiedzą implicytną”, a tym samym zebranymi przez lata obserwacjami, „głęboko zakorzenionymi w działaniach i doświadczeniu jednostki” (NONAKA / TAKEUCHI 2012: 23), a także mają szansę zweryfikowania ich oraz poszerzenia dotychczasowej perspektywy oglądu. Jeśli

założymy, że „ludzka wiedza jest tworzona i poszerzana przez społeczne interakcje zachodzące między wiedzą implicytną i jawną” (tamże: 281), staje się dla nas jasne, że nie chodzi tu jedynie o nagromadzenie dyskursywnie ustalonej wiedzy językowej. Chodzi o fakt, że mniej lub bardziej intuicyjne posługiwanie się określonym wzorcem językowym może ulec istotnej zmianie w momencie, kiedy odwołamy się do eksplcytnej wiedzy na temat określonych dyskursów. Dlatego wiedza praktyków zyskuje na znaczeniu, jej uwzględnienie zwiększa prawdopodobieństwo osiągnięcia efektów określonych działań, a sama ocena procesu wytwarzania wypowiedzi staje się bardziej usystematyzowana (STÜCHELI-HERLACH 2012). To powoduje również, że inwestycje poczynione w proces aktualizowania i poszerzania wiedzy mogą być na wczesnym etapie włączone w systemowy, „nietrywialny” rozwój strategii organizacyjnych (por. NAGEL / WIMMER 2015).

2.3. Symulacja jako poznawcza i pośrednicząca strategia analizy dyskursu

Dyskurs jako przedmiot badań pojmujemy konstruktywistycznie jako model społecznych procesów semiotycznych. Punktem wyjścia jest koncepcja symulakrum/wizerunku w rozumieniu BARTHES’A (1970: 257):

Celem wszelkiej działalności strukturalistycznej, czy jest ona refleksyjna, czy poetycka jest odtworzenie ‘przedmiotu’, tak, aby w tym odtworzeniu przejawiała się zasada działania (‘funkcja’) tego przedmiotu. Struktura jest więc w i z e r u n k i e m przedmiotu, ale wizerunkiem ukierunkowanym, nie bezinteresownym, gdyż naśladowany przedmiot ujawnia to, co było niewidoczne, albo, jeśli kto woli, niezrozumiałe w przedmiocie naturalnym. Człowiek strukturalny bierze to, co rzeczywiste, rozkłada na elementy, a potem składa; z pozoru to niewiele (co sprawia, że niektórzy uznają trud strukturalistów za ‘nieważny, nieciekawny, zbędny’ itp.). Z drugiej jednak strony to ‘niewiele’ ma znaczenie decydujące, bo między dwoma przedmiotami albo też między dwoma czasami działalności strukturalistycznej wytwarza się coś n o w e g o, a to coś nowego to – ni mniej, ni więcej – tylko coś, co jest powszechnie zrozumiałe; wizerunek to intelekt dodany do przedmiotu, a ten dodatek ma wartość antropologiczną dzięki temu, że jest on właśnie samym człowiekiem, jego historią, sytuacją, wolnością i oporem, jaki natura stawia umysłowi ludzkiemu. (wyróżnienia w oryginale)¹⁹

Symulakry wyłaniające się w procesie dekonstrukcji, które stanowią jednocześnie przedmiot dociekań określane mianem dyskursu, umożliwiają indywidualne poznanie świata, ponieważ nie „reprezentują” one ani też nie „są reprezentatywne”. Jak podaje BAUDRILLARD: „Na tym właśnie polega symulacja, w tej mierze, w jakiej przeciwstawia się przedstawieniu. Reprezentacja wychodzi od zasady ekwiwalencji znaku i rzeczywi-

¹⁹ Podobnie FOUCAULT (1977: 50): „Dopuszczę zespoły, które proponuje mi historia, ale po to tylko, aby zaraz poddać je próbie; aby je rozłożyć i stwierdzić, czy ich ponowna rekonstrukcja może być uzasadniona [...]”.

stości [...]. Symulacja przeciwnie – wychodzi od utopijności zasady ekwiwalencji [...]" (BAUDRILLARD 2005: 11)²⁰. Zatem dyskurs jako kategoria teoretyczna oraz korpus jako jego substrat modelują i symulują procesy tworzenia, odbierania i przekazywania znaków w społeczeństwie w ten sposób, że na podstawie zebranych tekstów i transtekstualnych zjawisk empirycznych rejestrowane, analizowane oraz ewaluowane są sposoby użycia języka w sferze publicznej.

Koniecznym warunkiem symulacji jest modelowanie. Modelowanie zapewnia warunki do tworzenia symulacji oraz czyni je zrozumiałymi/transparentnymi, a także umożliwia ich krytykę. Symulacja z kolei zawsze prowadzi do oceny modelu, a tym samym do identyfikacji kryteriów leżących u jego podstaw oraz do wypracowania postulatów służących do jego optymalizacji. Wzajemne oddziaływanie między procesem modelowania a tworzeniem symulacji umożliwia wgląd w istotę kompleksowych obiektów z punktu widzenia zainteresowań zarówno praktycznych, jak i naukowych. Proces poznania naukowego, a także proces jego przekazywania innym, rozwijają się właśnie w toku takiego wzajemnego oddziaływania: „(i) Najpierw dowiadujemy się czegoś o modelu. (ii) Wiedza ta jest następnie przekształcana w wiedzę o obiekcie docelowym” (SAAM / GAUTSCHI 2016: 23). Dlatego definiowanie dyskursu jako jego modelu oraz użycie tego modelu przez aktorów społecznych do tworzenia symulacji, a tym samym do projektowania obiektów docelowych, nawiązuje do sposobu modelowania stosowanego w naukach społecznych. Takie podejście umożliwia tworzenie teorii dyskursologicznych w oparciu o praktyczne potrzeby i oczekiwania aktorów, a także o wyobrażenia na temat realizacji konkretnych działań. Prawdą jest bowiem, „że modele nauk społecznych zapraszają nas do wyobrażenia sobie czegoś. A w obrębie tego, co wyobrażone, obowiązują zasady logiki” (SAAM / GAUTSCHI 2016: 28).

Wzajemne oddziaływania między procesem modelowania a tworzeniem symulacji uznajemy za kluczowe dla badań z zakresu lingwistyki dyskursu i fakt ten pociąga za sobą określone konsekwencje. W procesie modelowania należy kierować się następującym pytaniem:

Pyt. I: Jak powinien być skonstruowany model dyskursu, aby umożliwiał odpowiedź na teoretycznie i/lub praktycznie zorientowane pytania badawcze?

Zakładamy, że aktorów należy postrzegać jako twórców tekstów, a teksty jako wypowiedzi, które w określonych formach muszą być grupowane zgodnie z kryteriami socjologicznymi, dyskursywnymi i korpusologicznymi. Służą temu np. różne klasyfikacje aktorów, rekonstrukcja wydarzeń jako specyficznych sytuacji dyskursu czy też ustalenie poszczególnych języków istotnych dla prowadzonych badań, a także uwzględnienie ich przy tworzeniu korpusu.

²⁰ Uważamy, że różnica między „reprezentacją” a „symulacją” w sensie „ponownego tworzenia rzeczywistości” (STREHLE 2012: 99) jest niezwykle istotna, choć nie podążamy tutaj za Baudrillardowskim rozróżnieniem pomiędzy *symulacją*, *dysymulacją*, *symulakrum* (2005).

Dla powstającej symulacji kluczowe będą dwa kolejne pytania. Pierwsze z nich brzmi następująco:

Pyt. II: Jakie są językowo-komunikacyjne warunki, w których aktorzy wyrażają siebie w badanym dyskursie? Jakie warunki językowo-komunikacyjne powodują wypowiedzianie się aktorów w badanym dyskursie?

Punktem wyjścia do pomiaru dyskursu jest zatem sam korpus. Ta zorientowana na uchwycenie struktury dyskursu symulacja przeprowadzana jest za pomocą metod ilościowych/ustandaryzowanych i jakościowych/niestandaryzowanych poczynawszy od perspektywy *mikro* na poziomie morfosyntaktycznym aż do perspektywy *makro* na poziomie tekstowym (por. rys. 2). Ujawnione w ten sposób wzorce i reguły użycia języka są interpretowane pod kątem ich funkcji w całym dyskursie (por. szczegółowo 3 b i 3 c). W dalszym przebiegu symulacji pojawia się jednak kolejne pytanie:

Pyt. III: Z jakimi ograniczeniami i możliwościami działania lub zmiany badanych struktur dyskursywnych trzeba lub można się liczyć?

Jeżeli pytanie to wynika z zainteresowań praktycznych, to dalsze badania przebiegają już w ramach określonych scenariuszy pracy naukowej. Chodzi o m.in. zdefiniowanie ustaleń o charakterze normatywnym i wstępnych założeń (np. o użyciu języka zorientowanego na porozumienie, HABERMAS 1999: rozdz. III), o zarysowanie rozważań pragmatycznych (np. o pożądanach koalicjach dyskursywnych, HAJER 2009: 60) oraz ogólnych hipotez (np. o zasadniczo realnych strategiach językowych, KLEIN 2014) – wszystkie te etapy stanowią punkt wyjścia do opracowania kolejnych, bardziej szczegółowych pytań odnoszących się do analizowanego korpusu. Ogólnie rzecz ujmując, takie ustalenia, rozważania i hipotezy stanowią podstawę do opracowania scenariuszy możliwych zmian we wzorcach użycia języka i ich możliwych konsekwencji. Te scenariusze postrzegać można zatem jako komunikacyjnie i/lub komunikacyjno-strategicznie uwarunkowany obszar podejmowania decyzji i działania. Nie chodzi więc o prognozowanie symulacji poprzez obliczanie, co i z jakim prawdopodobieństwem nastąpi. Chodzi raczej o wskazanie możliwych zmian, które są nie tylko pożądane w praktyce, ale także realne z perspektywy opartego na refleksji praktycznego rozwiązywania problemów („możliwe światy”, SIMON 1996: 117).

2.4. Refleksja epistemologiczna jako gwarancja jakości

PLD opiera się na foucaultowskim „założeniu metodologicznym” (DIAZ-BONE 2006: 75-79), u podstaw którego leży zasada pośrednicząca między podbudową teoretyczną a stosowaną metodą. Mimo zasadniczych różnic można także odnaleźć tutaj pewne pokrewieństwa z założeniami amerykańskiego pragmatyzmu, a w szczególności tzw. teorii ugruntowanej (Grounded Theory) (por. STRÜBING 2014: 38). Kierując się kry-

terium metodologicznego dopasowania metody i przedmiotu badania, można także mówić o postmodernistycznej strategii epistemologicznej (por. zwłaszcza CLARKE 2011). Wiąże się to jednak z niebezpieczeństwem polegającym na tym, że badacze powielają coś, co nie zostało uprzednio krytycznie przeanalizowane – przed czym przestrzegał już poprzednik Foucaulta: „Narzędzie miary w końcu zawsze staje się teorią i należy zrozumieć, iż mikroskop nie jest przedłużeniem oka, lecz umysłu” (BACHELARD 2002: 312; podobnie już FLECK 2006 (1938): 253; por. ANDERSEN i in. 2018)²¹.

W celu umożliwienia ciągłego krytycznego oglądu własnych założeń PLD pomyślana jest jako projekt pozwalający na tworzenie symulacji z wykorzystaniem różnych perspektyw, który wiąże pytania szczegółowe z wyraźnie nakreślonymi scenariuszami normatywnymi i pragmatycznymi. Ponadto refleksja nad procesem badawczym traktowana jest tu jako część własnej metodologii – zgodnie z postmodernistycznym pragmatyzmem (por. CHARMAZ 2011: 195 i n.). Sprzeczności i wątpliwości, jakie rodzą się na etapie pozyskiwania wyników, a także niejednoznaczność oraz tymczasowość tych wyników dostarczają bodźców do formułowania nowych pytań szczegółowych lub do wprowadzania koniecznych korekt metodologicznych (por. CLARKE 2011: 225)²². W celu ciągłej eksplikacji tej każdorazowo obieranej perspektywy i refleksji PLD stosuje również metodę triangulacji (por. DENZIN 2009; dalej por. FLICK 2011).

Triangulacja jako standard jakości nie ogranicza się do stosowania różnych praktyk badawczych (np. tzw. Mixed-Methods, KUCKARTZ 2014). Obejmuje również refleksję i ewaluację tych praktyk (por. HAMMERSLEY / ATKINSON 1983: 16-22). Konkretne pytanie badawcze jest np. każdorazowo naświetlane z wielu perspektyw teoretycznych, rozpatrywane przy użyciu więcej niż jednej metody, z uwzględnieniem więcej niż jednego rodzaju danych i przez więcej niż jednego badacza. Za pomocą triangulacji można więc zniwelować tendencje do jednostronnego oglądu. Należy jednak wziąć pod uwagę,

że każda metoda konstryuuje swój przedmiot. W związku z tym nie powinno się oczekiwać prostych zgodności jako efektu triangulacji różnych metod w trakcie badania „tego samego” obiektu. Triangulacja różnych podejść metodycznych może raczej ilustrować różne formy konstytucji obiektu, które mogą się wzajemnie uzupełniać lub sobie przeczyć. (FLICK 2011: 25)

Różnorodne sposoby konstruowania badanego obiektu prowadzą do uzyskania dokładniejszych wyników badań: im więcej pojawi się powiązanych ze sobą propozycji uchwycenia przedmiotu badań, jakim jest dyskurs, tym większa szansa na jego zrozumienie po stronie aktorów oraz na wzajemne ustalenie sposobu oglądu analizowanego dyskursu. Nie jest to jednak rozwiązanie uniwersalne:

²¹ „Dyskurs nie jest współnikiem naszego poznania” (FOUCAULT 2002: 38).

²² Jest oczywiste, że stoi to w metodologicznej opozycji do stosowanych procedur analizy sytuacji politycznej lub pola treści o podobnych aspiracjach eksplikacyjnych: procedury te narzucają metodę kategoryzacji treści jako *prototyp* uzyskiwania wiedzy o rzeczywistości.

Koniec końców o triangulacji można w sposób uprawniony mówić przede wszystkim wtedy, gdy różnorodnym podejściom w trakcie planowania badania, a także w trakcie gromadzenia i analizy danych zagwarantuje się daleko idącą równorzędność w sposobie traktowania i statusie, a także, gdy każde z tych podejść jest realizowane konsekwentnie. (tamże: s. 26)

W toku triangulacji pojawiają się również kontrowersje związane z jednej strony z wyborem między oczywistą lub możliwą kombinacją przede wszystkim typów danych i stosowanych metod, a z drugiej strony związane z niezgodnością przede wszystkim różnych założeń teoretycznych. Można na przykład łatwo połączyć w ramach jednego projektu analizę słów kluczowych i metafor lub zintegrować hipotezy powstałe w wyniku analizy sterowanej korpusem (corpus-driven) przy jednoczesnej ich weryfikacji w oparciu o korpusy (corpus-based) (por. TOGNINI-BONELLI 2001). Natomiast w przypadku zastosowania zasadniczo odmiennych założeń teoretycznych (np. założeń konstruktywizmu i realizmu) lub założeń semiotycznych (np. założeń znaku diadycznego, triadycznego), konstruowanie wspólnego przedmiotu badań nie będzie miało większego sensu. Tak jak niezbędne są wzajemne uzupełnienia i rewizje założeń teoretycznych oraz ich odpowiednich możliwości poznawczych, tak jednocześnie kluczowa jest świadomość, że ocena metod jest ostatecznie podporządkowana nabytemu w ramach określonej dyscypliny (naukowej) specyficznemu „stylowi myślowemu” poszczególnych „kolektywów myślowych” (por. FLECK 1986) lub wynika z określonego „paradygmatu badawczego” (por. m.in. PHAKITI / PALTRIDGE 2015: 21)²³.

Triangulacja ma cztery wymiary (zob. FLICK 2011: 12-17). W przypadku PLD można uwzględnić je wszystkie, mówimy wtedy o triangulacji wielokrotnej, aczkolwiek z różną intensywnością i w różnym zakresie, ze względu na istniejące obiektywne ograniczenia epistemologiczne.

Triangulacja badaczy: Transdyscyplinarne badania prowadzone przez aktorów reprezentujących obszar praktyk oraz środowiska akademickie oznaczają, że od samego początku nieunikniony jest pewien stopień heterogeniczności, różnorodności i agonizmu. Analiza różnych danych oraz zastosowanie różnych teorii i metod wymagają tworzenia grup badawczych składających się z wielu specjalistów. Badania triangulacyjne oznaczają, że nie ma podziału pracy między specjalistami; przeciwnie, dochodzi do współpracy: polega ona na ocenianiu, dyskusowaniu, interpretowaniu wyników przez wiele osób, oferujących inne ich interpretacje. Gwarancją jakości jest uwzględnienie w procesie badawczym różnych punktów widzenia; w przypadku analiz porównawczych niezbędne są kompetencje na poziomie rodzimego użytkownika języka.

²³ Oderwanie się od poziomów metaforycznych uświadamia, że refleksja teoretyczna nie jest metapoziomem, lecz tworzy stanowisko teoretyczne.

Triangulacja danych: Różne rodzaje danych mogą w sposób kompleksowy i adekwatny ujawnić istotne aspekty badanego dyskursu. Celem triangulacji danych jest zapobieganie (nieuświadomionym) założeniom na temat dyskursu, które nieustannie wykluczają z analizy pewne jego manifestacje, skutki itp. Aby pozytywistycznie, w sensie foucaultowskim, odnieść do siebie rozproszone znaki językowe jako elementy dyskursu, konieczne jest (tymczasowe) zakwestionowanie istnienia jednostek i porządków odnoszących się do tego, co medialne, temporalne, lokalne, a także do tego, co uwarunkowane działaniem aktorów (por. FOUCAULT 1976: 32; 1977: 52; por. wyżej BARTHES 1970). Dzięki temu możliwe stają się kompilacje np. tekstów źródłowych pochodzących z mediów masowych, różnych gatunków tekstów oraz grup aktorów uwzględnionych w korpusie, na którym opierają się dwa wspomniane projekty (por. STÜCHELI-HERLACH / EHRENSBERGER-DOW / DREESEN 2018: 28-43). Z tego powodu triangulacja danych w ramach PLD jest m.in. istotna dla procesu tworzenia korpusów badawczych (por. rozdział 3.2). Za gwarant jakości i podstawową zasadę etyczną uznajemy przy tym transparentność gromadzenia danych oraz wyostrzoną świadomość w procesie gromadzenia, przechowywania i analizowania (meta)danych (por. Digital Linguistics 2018a).

Triangulacja teorii: Jak wskazano powyżej, triangulacja teorii naukowych wywodzących się z zasadniczo różnych stylów myślowych lub paradygmatów nie ma większego uzasadnienia, ponieważ zmienia zasadniczo pytania badawcze, a tym samym również przedmiot badania. Niemniej jednak analizy empiryczne z wykorzystaniem PLD nie służą tylko weryfikacji teorii, ale przede wszystkim tworzeniu symulacji różnych perspektyw. Dlatego też zasadniczo możliwe jest nawiązywanie do rozbieżnych teorii w celu ukierunkowania metod, a także interpretacji wyników badań. Zastosowanie teorii dyskursu i teorii strukturyzacji do określenia sposobu/scenariuszy zastosowań działań prowadzi do powstania obszaru negocjacji między teoriami zorientowanymi na badanie systemu, a tymi zorientowanymi bardziej na badanie działania, o ile te teorie są zgodne z wzajemnie warunkującym się procesem wytwarzania działań i struktur (por. 2.1).

Triangulacja metod: Triangulacja metod to nie tylko łączenie metod jakościowych i ilościowych. Po pierwsze, ilość i jakość to dwie kategorie tego samego paradygmatu: ilość jest składnikiem jakości i odwrotnie. Po drugie, celem jest wykorzystanie metod nie tylko do uzupełnienia innych metod, ale także do wzajemnego sprawdzania ich możliwości poznawczych. Wynikająca z tego szansa polega na pobudzającej poznanie (bo poszerzającej perspektywę) sile tego typu rodzących się napięć. Standardem jakości stają się intersubiektywność w przypadku metod niestandardyzowanych (np. wielokrotne anotowanie danych) oraz wiarygodność w przypadku metod standaryzowanych (np. wielokrotne powtarzanie obliczeń w obrębie analiz frekwencyjnych).

3. Moduły badawcze Praktycznej Lingwistyki Dyskursu

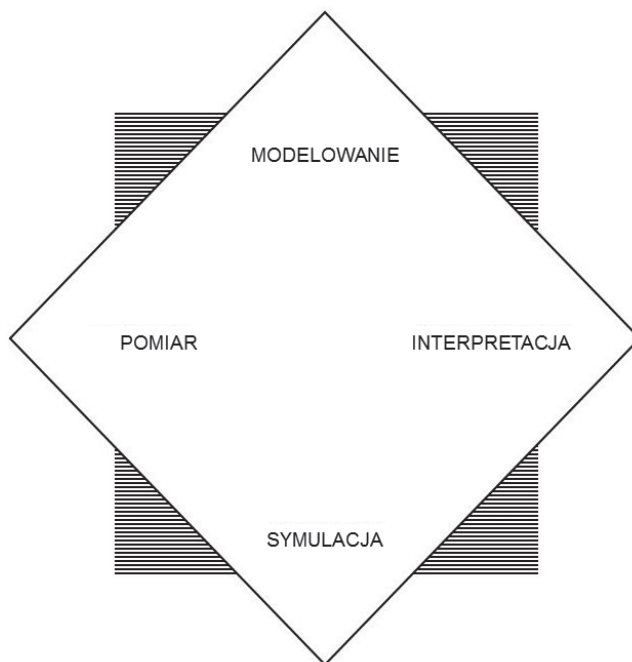
Poszczególne moduły analizy Praktycznej Lingwistyki Dyskursu pozwalają na planowanie, organizację oraz kontrolę procesu badawczego w różnym stopniu skalowania (3.1). Na modelowaniu (3.2) bazuje zarówno pomiar (3.3), jak i interpretacja (3.4). Te z kolei pozwalają na wypracowanie symulacji w oparciu o dane perspektywiczne, które, podobnie jak aktorzy praktyk komunikacyjnych, mogą być poddawane refleksji i dalszemu dopracowaniu (3.5).

3.1. Modularyzacja procesu badawczego

Na podstawie założeń metodycznych przedstawionych w rozdziałach 2.1-2.4 opracowaliśmy model badawczy, który składa się z oddzielnych modułów analitycznych. Modularyzacja jest instrumentem zapewniającym niezbędną transparencję metodyczną, możliwość kontroli oraz ustrukturyzowanie i zorganizowanie transdyscyplinarnego procesu badawczego, w którym uczestniczą aktorzy praktyk komunikacyjnych (por. HANSCHNITZ / SCHMIDT / SCHWARZ 2009). W ramach tych modułów formułujemy poszczególne (wymagające opracowania) cząstkowe pytania badawcze, dookreślamy podstawowe etapy pracy metodycznej oraz związane z nimi standardy jakości. Nie zawierają one jednak jeszcze informacji na temat zakresu badań, ukierunkowania pytań badawczych pod kątem ich treści i zakresu możliwych wyników. Praca badawcza będzie zatem skalowalna pod względem treściowego zakresu pozyskiwania danych oraz zakresu stosowanych metod, zasobów personalnych i czasowych. Stosowane zwyczajowo kategorie lingwistycznej analizy dyskursu można odnaleźć w zbiorze metod opracowanym przez SPITZMÜLLERA i WARNKEGO (2010, 2011), a także w ważnych dla analizy dyskursu pracach z zakresu lingwistyki korpusowej, np. u SINCLAIRA (2004) czy BUBENHOFERA (2009).

Transdyscyplinarne, oparte na zasadzie triangulacji procesy badawcze nie są linearne, lecz realizowane w krokach interaktywnych, iteracyjnych. Odpowiednio też poszczególne moduły nie służą do planowania linearnego procesu pracy, lecz do integrowania etapów postępowania, które mogą przebiegać również cyrkulacyjnie czy nawet równoległe. Niemniej jednak PLD, jak każda ukierunkowana na określony cel praca badawcza, uściśla każdorazowo punkt wyjścia badań (a chodzi o proces modelowania) oraz ich punkt końcowy (symulacja uwzględniająca różne perspektywy i scenariusze) w celu umożliwienia kontroli i weryfikacji ram badawczych (por. rys. 1).

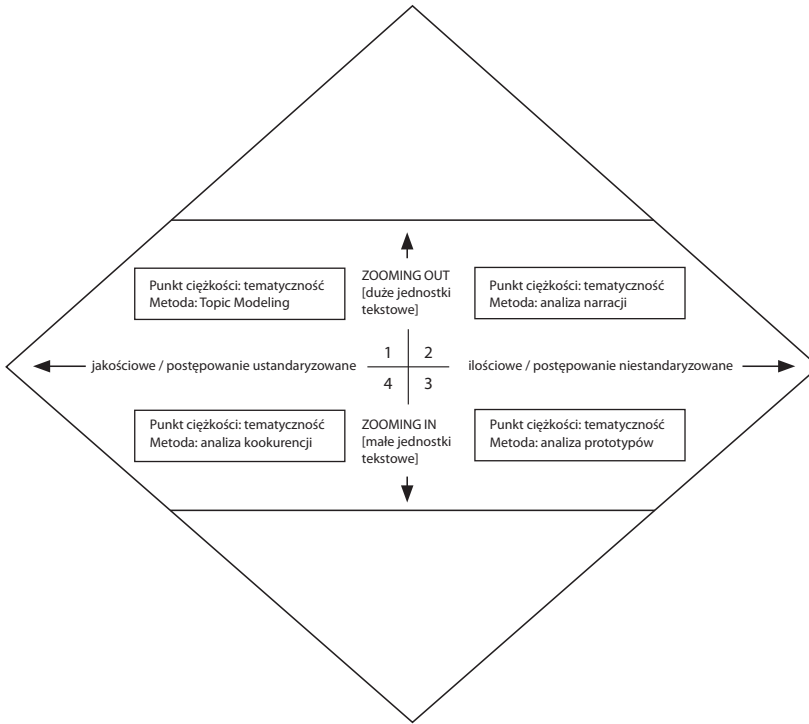
Rys. 1: Projekt „DIA-ment”²⁴ oraz jego poszczególne moduły²⁵

Zamiast koncentrować się na wydzieleniu poziomów abstrakcyjno-analitycznych, jak w modelu DIMEAN (SPITZMÜLLER / WARNKE 2011: 135-200, a także 2009), projekt PLD kładzie nacisk na sam proces badawczy prowadzony w oparciu o analizę korpusu (tj. corpus-driven i corpus-based). Tym samym projekt ten jest odzwierciedleniem naukowych praktyk badawczych (por. rys. 2). Wychodząc od określonych poznawczych zainteresowań dyskursem, w ramach modułów „pomiar” i „interpretacja”, dokonuje się systematycznego połączenia procedur analizy danych (metod i technik) w sposób,

²⁴ Określenie „DIA-ment” wynika ze skrótu zastosowanego w języku niemieckim DIA Diskurslinguistik in Anwendung, który w niniejszym opracowaniu został przetłumaczony na język polski jako Praktyczna Lingwistyka Dyskursu oraz – zapewne – z formy graficznej diagramu (przyp. tłum.).

²⁵ Obszar zacieniony oznacza platformę transdyscyplinarnej wymiany między praktyką a nauką, z jej różnorodnymi tematami i interakcjami (por. rozdz. 4), które zawsze wykraczają poza konkretny projekt badawczy, ponieważ ten ostatni z konieczności wyodrębnia [tylko] określone stany rzeczy. Wierzchołki diamentu [gdzie diament oznacza konkretny projekt] wystają poza platformę, ponieważ istotne fakty/stany rzeczy są nie tylko wyodrębniane w badaniach, ale także łączone z nadrzędnymi koncepcjami teoretycznymi („apercepcja”) (za: BÜHLER 2004: 29). *DIA-ment* stworzony w wyniku badań transdyscyplinarnych, po „oszlifowaniu” za pomocą pytań badawczych można trzymać pod światło jak pryzmat: białe światło symbolizuje zebrane dane korpusowe, załamane kolorowe światło jest wynikiem pomiarów i interpretacji. Zmiana kolorów w zależności od punktu obserwacji oznacza perspektywiczną symulację wyników w określonych scenariuszach.

jakiego wymagają pytania badawcze oraz naukowe standardy jakości, aby ostatecznie uzyskać triangulowane wyniki.

Rys. 2: Moduły „pomiaru” i „interpretacji” jako czteropolowa matryca do usystematyzowania triangulowanego procesu badawczego z przykładową analizą warstwy tematycznej przy zastosowaniu różnych procedur

U podstaw tak pojmowanego procesu badawczego leży zasada stopniowego „przybliżania” i „oddalania” (por. KALWA 2013: 5 i 26; HERMANN 1995: 89): poszczególne aspekty istotne dla danego dyskursu są ogniskowane począwszy od mniejszych jednostek (np. cudzysłów, morfem, słowo), po coraz większe (np. jednostka wielowyrazowa, cytat, struktura tekstu), przy czym punktem odniesienia jest tekst w jego relacjach intertekstualnych i transtekstualnych; wszystkie analizy odnoszące się do tych aspektów bazują na analizie korpusu, z uwzględnieniem metadanych (np. aktor, typy aktorów, data), a więc punktem odniesienia jest tu korpus²⁶. Wszystkie dane pozyskane w procesie „przybliżania” i „oddalania” analizowanych zjawisk tekstowych poddawane są triangulacji i stanowią pochodną połączenia metod ilościowych/standaryzowanych oraz jakościowych/niestandardyzowanych. W ten sposób uzyskuje się kombinacje 2x2, które można przedstawić jako czteropolową matrycę.

²⁶ Analizy oparte na korpusach ujawniają również ostatecznie aspekty tekstowe; w pragmatycznym rozumieniu tekstu dotyczy to również analiz metadanych.

Zaznaczone na modelu osie należy rozumieć jako continua. Można to przykładowo zilustrować chociażby na płaszczyźnie tematycznej dyskursu. Wykazywanie jej w większych jednostkach tekstowych z zastosowaniem procedury ilościowej/standaryzowanej może odbywać się za pomocą modelowania tematycznego (pole 1), jeśli dodatkowo, w mniejszych jednostkach tekstowych, za pomocą otwartego kodowania zostanie uwzględniona konwencjonalność semantyczna do określenia tematyczności w ramach korpusu (pole 3); odpowiednio, ustanawia się jakościową/niestandardyzowaną procedurę wykazywania tekstowych struktur narracyjnych (pole 2) oraz ilościową/standaryzowaną procedurę analizy współwystępowania (pole 4).

Jako przykłady ilustrujące proces badawczy z zastosowaniem PLD posłużą dwa projekty: W ramach pierwszego, w trakcie trwających trzy lata badań na temat „dyskursów energetycznych w Szwajcarii”, w znacznym stopniu wspieranych przez Szwajcarski Federalny Urząd ds. Energii, badano koncepcje oraz realizacje tzw. „strategii energetycznej 2050”, będącej szwajcarskim odpowiednikiem niemieckiej „Energiewende” [transformacja energetyczna] (por. STÜCHELI-HERLACH / EHRENSBERGER-DOW / DREESEN 2018: 13-16).

W ramach drugiego projektu, realizowanego na zlecenie Szwajcarskiego Federalnego Biura Zdrowia Publicznego (Bundesamt für Gesundheit BAD, pl.: FOPH), przez dwa lata badano „Dyskursy na temat antybiotyków” w Szwajcarii. Projekt ten miał służyć do oceny i dalszego rozwijania „strategii [w zakresie] antybiotykoodporności” („Strategie Antibiotika-Resistenzen”, StAR), która ma na celu łagodzenie konsekwencji rosnącej nieskuteczności antybiotyków w medycynie i weterynarii oraz promowanie praktyk prewencyjnych (por. STÜCHELI-HERLACH i in. 2019). Ponieważ zależy nam tutaj na przedstawieniu całościowej koncepcji PLD, o metodach i technikach badawczych stosowanych do analizy na poziomie słowa²⁷ wspomnimy tylko krótko, przedstawiając konkretne przykłady.

Podstawą materiałową obu projektów jest jeden z największych korpusów tekstowych w Europie, Swiss-Applied Linguistics-Corpus („Swiss-AL-C”, por. Forschungs- und Arbeitsbereich Digital Linguistics 2018b). Składa się on z 1,52 mld tokenów pochodzących ze stron internetowych z domeną „.ch” w językach: niemieckim, francuskim, włoskim oraz angielskim (por. STÜCHELI-HERLACH / EHRENSBERGER-DOW / DREESEN 2018: 29-43).

3.2. Modelowanie dyskursów publicznych

Naukowa odpowiedź na pytania nr 1, postawione w rozdziale 2.3, wymaga modelowania dyskursów. Nie jest to zadanie banalne, bo w ten sposób wraz z aktorami praktyk komunikacyjnych dokonuje się wstępnego rozeznania w ogromnej ilości wypowiedzi językowych. Proces modelowania oraz leżące u jego podstaw i wymagające najpierw

²⁷ Chodzi tu o metody lingwistyki korpusowej stosowane do wyliczania frekwencji i dystrybucji słów, np. analizę kolokacji, wyliczenia słów kluczowych czy konkordancji (przyj. tłum.).

dookreślenia parametry stanowią podstawę przeprowadzenia różnych symulacji pod kątem kształtowania się różnych formacji dyskursywnych i ich dynamik. Proces modelowania umożliwia selekcjonowanie przedmiotu badań, jego abstrahowanie, a w konsekwencji formowanie go w sposób, który pozwala powiązać perspektywy praktyczne z obiektywną rzeczywistością w ramach jednego dokumentu końcowego. Na jego podstawie obie te perspektywy mogą być poddane pod dyskusję z zachowaniem odpowiedniej dla danej praktyki równoczesności. Modelowanie stanowi zatem nieodzowną podstawę profesjonalnego rozwiązywania problemów zarówno w tym przypadku, jak i w innych obszarach, np. w zakresie nowoczesnego zarządzania (por. RÜEGG-STÜRM / GRAND 2015: 44 i n. dla nauk stosowanych „sciences of the artificial”, por. SIMON 1996: 3-24).

Modelowanie odbywa się jednocześnie na sensotwórczych poziomach znaczenia, działania i sytuacji (przykład projektu dotyczącego dyskursów energetycznych por. STÜCHELI-HERLACH / EHRENSBERGER-DOW / DREESEN 2018: 44-49). Tak więc dzięki przywołaniu określonych obiektów i zdarzeń, a także istotnych w danej sytuacji mediów i stosowanych gatunków mowy określonego dyskursu, identyfikowane są istotne semantycznie domeny dyskursu (por. JÄGER / JÄGER 2007: 27), poszczególne języki dyskursu (por. CZACHUR / DREESEN 2018, 2019), kluczowi aktorzy dyskursu oraz ich głosy i poglądy (por. SPITZMÜLLER / WARNKE 2011: 172-187; por. CLARKE 2011: 215). Celem nie jest tu stworzenie modelu zmiennych określanych przez dyskurs i określających go, ale raczej uchwycenie ulotnych procesów dyskursywnych, na których mogą bazować strategiczne decyzje aktorów dyskursu, adekwatne do przedmiotu, działania i sytuacji (por. RÜEGG-STÜRM / GRAND 2015: 46). Ogólnie rzecz biorąc, ten moduł badawczy polega więc na rekonstrukcji wypowiedzi w kontekstach (por. BUSSE 2007), rozumianej jako genealogia dyskursów publicznych.

Można to wyjaśnić na przykładzie projektu „Dyskursy energetyczne w Szwajcarii”. Partner projektu staje przed zadaniem rozpoznania warunków działania dyskursywnego podmiotów realizujących „Strategię Energetyczną 2050”. Interesujący nas fragment dyskursu można zdefiniować pod względem semantycznym jako zbiór publicznych wypowiedzi językowych dotyczących „eksploracji, produkcji, dystrybucji oraz konsumpcji” „energii fizycznej” (na podstawie POLLAK / SCHUBERT / SŁOWINSKI 2010: 11) wypowiedzianych w okresie wdrażania „Strategii Energetycznej 2050”, tj. w drugiej dekadzie XXI wieku. Przedział czasowy został określony na podstawie wydarzeń reprezentowanych w samym dyskursie (za pomocą prostych wyszukiwań w bazach danych pochodzących z różnych urzędów oraz w ogólnodostępnych medialnych bazach danych, takich jak Factiva). Na użytek analizy działań należy zidentyfikować aktorów, którzy wyrażali swoje poglądy w ramach określonego obszaru polityki (por. KNOEPFEL i in. 2011: 60-85). W efekcie powstała lista ponad 700 źródeł internetowych, która stanowi podstawę analizy wspomnianego dyskursu.

Identyfikacja aktorów z całego ich zbioru przebiega w oparciu o kategorie, jakie wypracowano w obszarze analizy politycznej (por. tamże). Ta bowiem pozwala nam

wyróżnić aktorów formułujących i wdrażających określone postulaty polityczne oraz aktorów będących adresatami określonej polityki, a także tych, których dane kwestie polityczne dotyczą, jak również aktorów zajmujących się doradztwem politycznym, oraz tych, którzy ją monitorują i o niej komunikują. Wybór takich a nie innych aktorów dla celów naszej analizy wynikał z określonej sytuacji i padł, głównie ze względu na zainteresowanie komunikacją w warunkach demokratyczno-deliberacyjnych, na teksty publiczne, publikowane w sieci, do których dostęp jest bezpłatny (por. STÜCHELI-HERLACH / EHRENSBERGER-DOW / DREESEN 2018: 31 i n.).

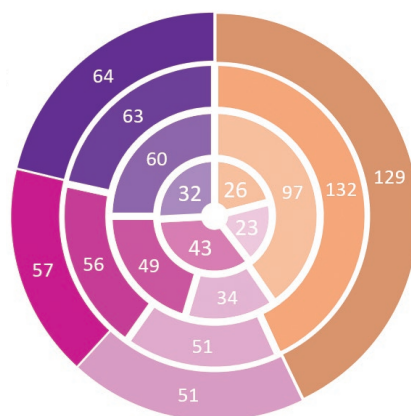
Wymienione powyżej orientacyjne parametry umożliwiają wstępne rozeznanie i stanowią punkt wyjścia w procesie sporządzania korpusu tekstów, który następnie tworzy się w uzależnieniu od dostępnych zasobów technicznych, czasowych i finansowych. Kluczowe dla tego procesu są jednak kryteria wypracowane przez lingwistykę korpusową. Swiss-AL-C opracowany został z uwzględnieniem zewnętrznych oraz wewnętrznych czynników warunkujących komunikację na temat energii w Szwajcarii, czyli takich czynników, jak role związane z funkcjami aktorów w obszarze polityki (urzędy, uczestnicy konsultacji, stowarzyszenia itp.), oraz tych dotyczących istotnych cech języka (słowa kluczowe, jak *Energiestrategie* [strategia energetyczna], *Energiewende* [transformacja energetyczna], *erneuerbar* [odnawialny]). Ponadto w procesie tworzenia korpusów istotne było uwzględnienie zarówno czynników/aspektów niezależnych od tematu (a chodzi o kwestie zrównoważenia korpusu i pozyskania jak największej liczby danych i tekstów), jak i czynników/aspektów specyficznych dla określonego tematu (uwzględniających charakterystykę językowo-geograficzną, tematyczną i sytuacyjną szwajcarskich dyskursów na temat energii) (por. LEMNITZER / ZINSMEISTER 2015, rozdz. 3) (por. rys. 3 i 4).

Legenda

W kolejności
od zewnątrz do wewnątrz:
I obręcz – j. niemiecki
II obręcz – j. francuski
III obręcz – j. włoski
IV obręcz – j. angielski

Aktorzy dyskursu
w źródłach medialnych,
z podaniem liczby źródeł:

- gospodarka
- media
- nauka
- polityka

Skrócony opis

- w czterech językach
- ponad 300 źródeł (z domeną .ch)
- 1,52 mld słów/ 4,6 mln tekstów
- lingwistyczna anotacja m.in. lematyzacja, części mowy, jednostki referencyjne/ nazewnicze

Rys. 3: Modelowanie dyskursu energetycznego w korpusie Swiss-AL
(por. STÜCHELI-HERLACH / EHRENSBERGER-DOW / DREESEN 2018: 42)

Rys. 4: Słowa kluczowe wybrane według tematów szwajcarskiego „korpusu dyskursu energetycznego” (Swiss-AL-ED) w języku niemieckim i francuskim

Triangulacja metod statystycznych oraz metod teorii ugruntowanej zapewnia spójność tematycznego „korpusu energetycznego” (np. poprzez zastosowanie modelowania tematycznego zgodnie z BLEI / NG / JORDAN (2003) lub poprzez otwarte kodowanie tematów na podstawie zidentyfikowanych prototypów semantycznych (zgodnie z GLASER / STRAUSS 2008, por. STÜCHELI-HERLACH / EHRENSBERGER-DOW / DREESEN 2018: 50-53). Rezultatem pośrednim jest korpusologiczna identyfikacja słów kluczowych w korpusie, które umożliwiają w przybliżeniu rekonstrukcję badanego prototypu semantycznego analizowanego dyskursu.

Skalowalność tego modułu wynika z możliwości selekcji okresów, dokonania uściśleń tematycznych, selekcji kategorii aktorów, a także metod doboru próby (np. losowy wybór z puli kwalifikujących się źródeł i tekstów).

3.3. Pomiar dyskursów publicznych

Aby w sposób naukowy odpowiedzieć na drugie pytanie dotyczące opisu warunków dyskursywnych (por. 2.3), konieczne jest zbadanie językowej powierzchni dyskursu publicznego, tzn. tego, co znajduje się w obszarze zewnętrzności i pozytywności (FOUCAULT 1977: 73 i 160; WARNKE 2007: 15). Ma to na celu znalezienie powtarzalnych wzorców użycia języka, które mogą stać się warunkiem możliwości porozumienia się w komunikacji publicznej (BUBENHOFER 2009: 30).

Punktem wyjścia w tym kontekście są solidne założenia lingwistyki korpusowej oraz lingwistyki dyskursu, zgodnie z którymi szczególnie często powtarzające się jednostki jednowyrazowe i wielowyrazowe, a także kookurencje, mogą zostać uznane za syntagmatyczne manifestacje paradygmatycznych wypowiedzi w dyskursie (por. np. BUBENHOFER 2009: 105-110). Pomiary prowadzone są zgodnie z przesłankami opartymi na teorii oraz korpusie: indukcyjnie, w oparciu o przyjęte hipotezy (corpus-driven), lub dedukcyjnie, poprzez testowanie hipotez (corpus-based) (por. TOGNINI-BONELLI 2001; BUBENHOFER 2009: 321) i/lub abdukcyjnie (por. REISIGL 2017: 25).

Możliwe staje się również wykorzystanie technik „alingwistycznych” oraz metod maszynowego przetwarzania tekstów do celów lingwistycznych (por. BUBENHOFER / DREESEN 2018: 70 i n.). Trzeba jednak pamiętać, że pomiar jest zawsze częścią procesu

badawczego oscylującego między modelowaniem a symulacją. W takiej sytuacji na wyniki nie należy patrzeć jak na coś ostatecznego, bo przecież dochodzimy do nich przez triangulacyjne objaśnienie i interpretację pochodzące również z innych modułów. Zasada powtarzalności stosowanych praktyk badawczych oraz równoległości ich stosowania staje się zatem kluczowa dla programu PLD.

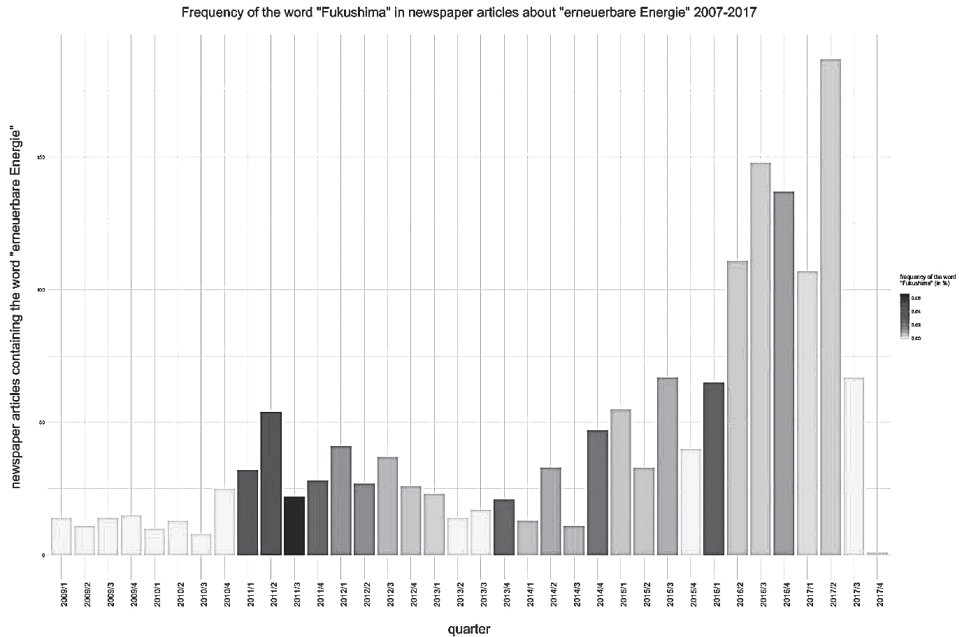
Przykład projektu „Dyskursy energetyczne w Szwajcarii” może posłużyć do zilustrowania tego, w jaki sposób należy stosować odpowiednie metody analizy. I tak, dla „Dyskursów energetycznych w Szwajcarii” postawiono najpierw hipotezy dotyczące kookurencji dla tych pojęć, które odnosiły się do konceptu „energia fizyczna” w różnych językach korpusu (por. rys. 5). Co zaskakujące, poszczególne, prowadzone w różnych językach dyskursy wykazały także różne ilościowe zakresy użycia porównywalnych kookurencji.

	<i>Deutsch</i>	<i>Français</i>	<i>Italiano</i>	<i>English</i>
1	erneuerbare Energie	énergie renouvelable	energia rinnovabile	nuclear energy/power
2	Wasserkraft	énergie fossiles	energia/corrente elettrica	renewable energy/pow
3	Windenergie/ Windkraft	énergie solaire	energia solare	solar energy/power
4	Solarenergie/ Solarkraft	énergie nucléaire	energia nucleare	hydro(electric) energy/power
5	Atomenergie/ Atomkraft	énergie éolienne	energia fossile	wind energy/power
6	elektrische Energie	énergie électrique	energia eolica	electric(al) energy/pow
7	fossile Energie	énergie hydraulique	energia (geo)termica	(geo)thermal energy/power
8	Kernenergie/ Kernkraft	énergie primaire	energia idroelettrica	green energy/power
9	graue Energie	énergie finale	energia alternativa	Swiss energy/power
10	Regelenergie	énergie propres	energia primaria	total energy
11	Blindenergie	énergie atomique	energia grigia	low energy
12	Primärenergie	énergie grise	energia verde	sustainable energy
13	Kleinwasserkraft	énergie thermique	energia sostenibile	kinetic energy
14	Wärmeenergie	énergie verte	energia ecologica	bioenergy
15	neue Energie	énergie indigènes	energia ecologica	new energy
16	produzierte Energie	énergie international	energia fotovoltaica	coal-fired energy
17	Ausgleichsenergie	énergie alternative	energia indigena	primary energy
18	alternative Energie	énergie fiable	energia finale	European energy
19	Saubere Energie	énergie respectueuse	energia atomica	future energy
20	Bandenergie	énergie locale	energia svizzera	clean energy

Rys. 5: Kombinacje słów i bezpośrednie przypadki kookurencji w odniesieniu do konceptu „energia fizyczna” w trzech językach urzędowych Szwajcarii oraz w języku angielskim (podstawa: Swiss-AL-C)

W celu weryfikacji wstępnych hipotez w tym samym projekcie wybrano słowa *erneuerbare Energien* [energia odnawialna] i *Fukushima* [Fukushima], zakładając, że na podstawie analizy ich użycia można będzie pozyskać dane o formacji dyskursywnej charakterystycznej dla „Strategii energetycznej 2050”, powstałej w następstwie katastrofy reaktora w Fukushima. Rekonstrukcja genealogii dyskursu potwierdza inferencję między wydarzeniami istotnymi dla powstania dyskursu (takimi jak katastrofa reaktora

w 2011 roku w Fukushimie i referenda przeprowadzone w Szwajcarii dotyczące kwestii energetycznych) a frekwencją kluczowych dla tego dyskursu słów (lematyzowanych) (por. rys. 6). Szczegółowe analizy na poziomie poszczególnych tekstów wykazały, że słowo „Fukushima” to metonimiczny znacznik przywołujący ważne narracje i argumentacje w szwajcarskim dyskursie energetycznym (por. STÜCHELI-HERLACH / TANNER / BATZ 2017: 28-33).

Rys. 6: Wyszukiwane słowa (*erneuerbare Energien* i *Fukushima* [odnawialne źródła energii i Fukushima]) i ich współwystępowanie w czasie

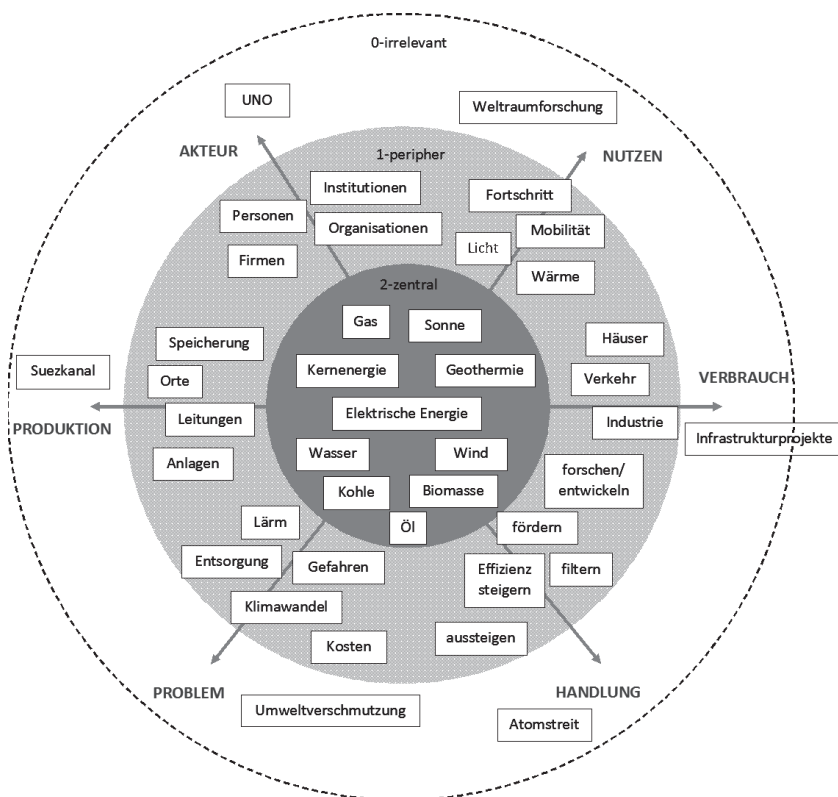
Skalowalność tego modułu wynika z możliwości zaprojektowania pomiaru dyskursu na różne sposoby: albo tylko metodą dedukcyjną albo całkowicie „otwartą”, tj. indukcyjną i/lub abdukcyjną. Wynika ona również z możliwości wyboru stopnia złożoności hipotez roboczych i może obejmować pojedyncze słowa, wiele słów wyszukiwanych, względnie słowa wyszukiwane bez lub z elementami współwystępującymi.

3.4. Interpretacja dyskursu publicznego

Do odpowiedzi na drugie pytanie konieczna staje się zatem interpretacja istotnych dla dyskursu wzorców użycia języka, które można uchwycić tylko na jego powierzchni. Ogólnie rzecz biorąc, ten moduł badawczy umożliwia uchwycenie funkcji zidentyfikowanych wzorców użycia języka. Celem tego procesu jest zrozumienie oraz wyjaśnienie tych wzorców nie tylko na tle dyskursywnie uwarunkowanych kontekstów czy genealogii dyskursu, ale także w odniesieniu do formacji dyskursywnej czy do transformacji

zachodzących w pojedynczych lub wielu powiązanych ze sobą wypowiedziach. Ma to umożliwić analizę dyskursu postrzeganą jako „analiza sieci dyskursu”, prowadzoną na wielu poziomach (por. STÜCHELI-HERLACH / TANNER / BATZ 2017: 28, z odpowiednimi odniesieniami m.in. do modelu analizy wypracowanego przez WARNKEGO i SPITZMÜLLERA (2011), która pozwala wyjaśnić i zinterpretować interesujące nas użycie języka w relacji do innych sposobów użycia języka.

Przykładowo: O znaczeniu struktur tematycznych i udziale w nich poszczególnych tekstów można wnioskować na podstawie pomiaru prawdopodobieństwa kookurencji słów przy zastosowaniu metody modelowania tematycznego [topic modeling]. Przybliżone wyniki analizy ilościowej podlegają interpretacji poprzez odniesienie ich do sytuacji uwarunkowanej genealogii dyskursu oraz innych danych. Interpretacja ta obejmuje rekonstrukcję prototypów semantycznych w określonym tematycznie uwarunkowanym obszarze dyskursu (np. w dyskursie energetycznym jest to „energia elektryczna”) i kodowanie stopnia podobieństwa tematów z tymi prototypami. Kształt takich prototypów i wynik opartego na nich kodowania jakościowego można zilustrować na przykładzie „Dyskursów energetycznych w Szwajcarii” (por. rys. 7 i 8) w taki sposób.

Rys. 7: Semantyczny prototyp pojęcia „energia elektryczna” na podstawie analizy sytuacyjnie uwarunkowanej genealogii dyskursu

0	83	0,00181	restaurant gast lokal koch wirt privt bar schulthess jardins café küche betrieb essen bezir gastronomie tisch eröffnen schließen hotel servieren						
Z-zentral	128	0,00316	energie erneuerbar strom energiestrategie schweiz neu jahr akw energiewende wasserkraft energiegesetz atomkraftwerk mehr schweizer heute atomausstieg bundesrat ausstieg kosten energiepolitik						
0	85	0,00056	schweizer auslandschweizer voting ausland schweiz auto jordf vertretung auslandschweizerinnen levine francine leasing dienstleistung dobler elektronisch jahr army konsularische auftreten goldie						
Z-zentral	143	0,00082	akw ensi mühleberg kernkraftwerk beznau casino anlage leustadt netz atomkraftwerk reaktor betrieb sicherheit jahr axpo block eidgenössisch kcm bremelament betreiber						
0	87	0,00031	institut hes entwicklung valais-wallis sozial arbeit tourismus hochschule hoch forschung wissenschaftlich evaluation durchführen analyse phänomen interdisziplinär forschungsprojekt wirtschaftsinformatik wirtschaftsbereich						
0	88	0,00055	berlusconi silvio berlusconi kiko maggiori italien italienisch angeela wegen hassan flucht ruby ministerpräsident regierungschef jahr mailand mailänder monat gefängnis rom						
0	89	0,00464	usa snowden dokument bericht geheimdienst information geheim nsa berichten veröffentlichten zeitung sagen wikileaks laut edward regerung cia geben britisch schreiben						
Z-zentral	178	0,00129	arau ag energie aew postfach mail bahnhofstrasse public elektrizitätsunternehmen geschäftsstelle verband schweizerisch affairs fax tel ckw ewz strom kunde smart						
0	91	0,00255	bern lugano tor erst lions zsc spiel biel zug davos minute kloten ord lausanne sieg zwei sekunde letzt serie gewinnen						
0	92	0,00036	schuld kurve zeigen privat prozent staatsschuld blau jahr grafik unternehmen bip privatsektor haushalt rot hoch steigen finanzkrise beyeler usa gut						
0	93	0,00007	schmidt lutz knecht helmut willy blind linia suizid rat zingge blinde probst harald sebehinderte georg regenbogen brandt suizidgedanke sebehindert loki						
1-peripher	195	0,00061	nagra abfall standort radioaktiv tieferlager bözberg geologisch untergrund endlager atommüll jura jammelh gebiet geothermie burri bohrtung sonko ensi region						
0	95	0,00124	the of and be to for this with we on by as at that have use can zeitschriftenbeiträge from system						

Rys. 8: Induktywne kodowanie i późniejsza selekcja tematów, które wydała się istotne dla „dyskursu energetycznego w Szwajcarii”

Znaczenie konkretnych struktur tematycznych można wyłonić, posługując się kategorią *działania* w tym sensie, że wzorce użyte w poszczególnych domenach interpretowane są jako działania aktorów dyskursu, zawsze uwarunkowane pełnioną rolą, a tym działaniom przyświeca określona strategia (por. MÜLLER 2015). Śledząc rozwój specyficznych wzorców użytych w dyskursie, można na przykład szukać prób legitymizacji działań przez tych aktorów, którzy kształtują dyskurs (por. SPITZMÜLLER / WARNKE 2011: 46).

W służącym nam za przykład projekcie „Dyskurs na temat antybiotyków” identyfikacja klastrów tematycznych²⁸, przeprowadzona w drodze interpretacji określonych tematów, oraz wyliczenie podejmowanych tematów w ramach poszczególnych klastrów w analizowanym korpusie ujawniają wyraźne preferencje do poruszania określonych tematów przez określonych aktorów²⁹ i grupy aktorów. Zidentyfikowane preferencje te można przedstawić jako centrum w sieci dyskursów (na podstawie rozważań w HÖSL 2015: 8 i n.). Wynik ten można zinterpretować w następujący sposób: strategiczne dla dyskursu węzły tematyczne (tamże) jawią się jako preferowane struktury działań dyskursywnych poszczególnych aktorów lub grup aktorów, czyli jako „ważne tematy” dla aktorów lub „kwestie” istotne dla aktorów.

Z badań nad „dyskursem na temat antybiotyków” wynika, że kluczowym klastrem tematycznym tego dyskursu (por. rys. 9) był węzeł tematyczny „choroba i leczenie”. Był on istotny zarówno dla odbiorców danej polityki i osób uwikłanych w nią, jak i dla innych aktorów, takich jak prasa, czyli obserwatorów polityki i aktorów pośredniczących w przekazywaniu określonych treści. Wydaje się, że wokół tego węzła uformowały się struktury koalicji dyskursywnej (HAJER 2009). Z kolei inny klaster, który można określić jako „środowisko i rolnictwo”, jest preferowany głównie przez aktorów obserwujących i tych zaangażowanych w przekaz określonych treści (przy tym także przez urzędników i badaczy).

Z kolei skonwencjonalizowany węzeł, który można określić jako „antybiotykocentryczny”, wydaje się istotny raczej tylko dla tych aktorów, których można (by) określić jako adresatów i strony zainteresowane. Sugeruje to, że aktorzy, tacy jak przedstawiciele administracji, którzy chcą umieścić temat „antybiotyków” na agendzie, zdołają tego dokonać tylko za pomocą ustrukturyzowanych strategii i inwestycji oraz tylko poprzez kontrowersje dyskursywne (por. DASCAL 2006).

Skalowalność tego modułu wynika z jednej strony z możliwości selekcji analizowanych wzorców użycia języka, względnie tylko tematów lub dodatkowo także słów kluczowych i kookurencji. Z drugiej zaś strony istnieje możliwość standaryzacji jego analizy za pomocą wartości progowych, które decydują o tym, czy dane wzorce użycia języka w ogóle mają stać się przedmiotem badań, np. stosując próg częstotliwości użycia

²⁸ Klaster to nagromadzenie różnych, jednak podobnych do siebie tematów. Hub to klaster utworzony przez wypowiedzi stosunkowo wielu aktorów oraz przez aktorów reprezentujących stosunkowo wiele różnych grup.

²⁹ Pod pojęciem „źródła aktorów” kryją się aktorzy dyskursu, którzy w badanym korpusie występują jako źródła np.: gazeta „Neue Zürcher Zeitung” czy „Bundesamt für Energie” [Federalny Urząd ds. energii – przyp. tłum.].

style myślowe (por. BUBENHOFER 2018c: 41-44), a wizualizacje te można zinterpretować tylko w sposób intermedialnie transkryptywny³⁰ w rozumieniu JÄGERA (2002: 29)³¹. Wizualizacje służą odbiorcom do rozeznania się w badanym przedmiocie, a także do jego odpowiedniego naświetlenia i intersubiektywnej interpretacji (por. KRÄMER 2009). Należy jednak zaznaczyć, że PLD przypada w tym procesie istotna rola wartościująco-krytyczna, chodzi bowiem o naukowe doradztwo lub doradcą naukę (por. STÜCHELI-HERLACH 2013). Obowiązuje tutaj jedna reguła: dyskursy, które zostały opisane zarówno przez badaczy, jak i przez przedstawicieli praktyk profesjonalnych, należy odnieść do siebie w taki sposób, aby mogły się one wzajemnie „produktywnie stymulować”, nawet jeśli proces wzajemnego odnoszenia się przybierze charakter wartościująco-krytyczny (por. KIESER / LEINER 2013: 303).

Wykorzystanie symulacji jako metody zdobywania i przekazywania wiedzy umożliwia PLD otwarcie się na różne możliwości bądź perspektywy interpretacji i zastosowania wyników do celów praktycznych. Natomiast sam model analizy zobowiązuje badaczy do transparentnego przedstawienia warunków, w których uzyskano określone wyniki badań i które następnie można odpowiednio zinterpretować i zastosować. Dlatego należałoby również zainicjować dyskurs na temat analizy dyskursu, który odpowiednio naświetli koncepcje naukowe w ich kontekstach zastosowania i zdoła zintegrować różne perspektywy.

Doświadczenia płynące z wyżej wymienionych i innych podobnych projektów dotyczących analizy dyskursów związanych z polityką potwierdzają, że aktorzy praktyk komunikacyjnych postrzegają i oceniają zjawiska dyskursywne – co wydaje się oczywiste – przede wszystkim zgodnie z kryteriami własnej usystematyzowanej, zrutowinowanej i ideologicznie ukształtowanej perspektywy. Ta introspekcja jest koniecznym, wymagającym uwzględnienia punktem wyjścia dla transformacyjnego oddziaływania „Praktycznej Lingwistyki Dyskursu” w środowisku polityczno-społecznym (por. STIRLING 2016: 254-260). Świat nauki zwykł przeciwstawiać introspekcji możliwość ekstrospekcji: symulacja umożliwi aktorom praktyk komunikacyjnych przyjęcie perspektywy dyskursywnych wychodzących poza ich własne rutynowe sposoby postrzegania. Aby wykorzystać symulację do perspektywicznej interpretacji w sposób refleksyjny, rozróżniamy dwa heurystyczne podejścia:

W ujęciu *makroskopowym*, nawiązując do założeń konstruktywizmu komunikacyjnego, twierdzimy, że perspektywy aktorów wyłaniają się z konstruktów znaczeniowych, za pomocą których organizacje symbolicznie kształtują swoje otoczenie i własną w nim pozycję. Przy zastosowaniu zaproponowanego przez GEESA (2014: 97-100) ramowo-semantycznego rozumienia „modelu dyskursu” i „symulacji”, perspektywy aktorów mogą być traktowane jako ich własne dyskursywnie uformowane wyobrażenia,

³⁰ Oznacza to, że znaczenie mediów może być wyprowadzane tylko z kontekstu medialnego, tj. tylko poprzez przeniesienie go do mediów (przyp. tłum.).

³¹ Media odnoszą się do siebie intermedialnie, czyli w rekurencyjnych pętlach, tak że nieustannie czynią własne wytwory punktem wyjścia resemantyzacji, przemodelowania i nadpisywania (przyp. tłum.).

porządkujące ich percepcję i działanie. PLD nie jest obecnie zdolna ani uprawniona do „obalania” lub „potwierdzania” tych wyobrażeń ani też do precyzyjnego określenia „skutków” zastosowania poszczególnych strategii dyskursywnych.

Co więcej, te wyobrażenia imitują środowisko aktorów jako takie, które nabiera znaczenia poprzez wytwarzanie wypowiedzi o charakterze konwencjonalnym oraz ich wzajemne odwoływania się do siebie³² (por. FEILKE 1994: 67 i n.; BUBENHOFER 2009: 51 i n.). Wyobrażenia te umożliwiają zatem refleksję nad językowo-dyskursywnym kształtowaniem się dowolnego obrazu świata, pozwalają również na kształtowanie się alternatywnych sposobów językowego orzekania o świecie (por. DREESEN 2015: 78), a tym samym prowadzą do dyskusji nad alternatywnymi opcjami działania. Co oznaczałoby zatem dla naszej komunikacji strategicznej, gdyby dyskurs pozostał taki, jaki jest? Co musiałoby się zmienić, aby konkretne preferencje komunikacyjne danego aktora stały się bardziej kompatybilne z działaniami innych aktorów – lub aby temat wcześniej nieobecny stał się publicznie bardziej akceptowalny?

Wyjaśnijmy to na przykładzie konkretnego projektu: Urzędy odpowiedzialne za zdrowie publiczne w Szwajcarii odkryły dzięki analizie dyskursu, że w ich kampanii ani jedno z kluczowych pojęć (OneHealth), ani też kryjąca się za nim holistyczna koncepcja zdrowia nie zdołały się zadomowić w dyskursie publicznym (por. STÜCHELI-HERLACH i in. 2019). Zastosowanej przez nie strategii nie można jednak uznać ani za „błędną”, ani za „nierokującą nadziei”. Zastosowanie Praktycznej Lingwistyki Dyskursu przyczyniło się do zwiększenia świadomości na temat uwarunkowań wpływających na powodzenie strategii oraz do zwiększenia świadomości na temat niezbędnych kompetencji oraz zasobów koniecznych do osiągnięcia celu.

W perspektywie *mikro*, w nawiązaniu do KNORR-CETINA (2009), dla PLD istotny jest również fakt, że aktorzy praktyk komunikacyjnych kształtują/stabilizują swoje środowiska za pomocą różnego rodzaju artefaktów, przede wszystkim tekstów, które ciągle wytwarzają i odbierają. Sytuacje, w których aktorzy tych praktyk konfrontowani są z działaniami praktycznymi, są zatem dla nich sytuacjami „syntetycznymi”, bardzo często są to interaktywne konstelacje kreowane na przykład za pomocą komputerowych dyspozytywów, w których kluczową rolę odgrywają właśnie teksty, na przykład w coraz powszechniejszych „Corporate Newsrooms” [korporacyjnych newsroomach] (por. Moss 2016). W wyniku określonego sytuacyjnie procesu wytwarzania i odbioru tekstów wytwarzane, reprodukowane i przekształcane są oczywiście również formacje dyskursywne.

Tym samym PLD otwiera możliwość refleksji nad syntetyczną formą postrzegania i określenia sytuacji oraz inicjuje dyskusję na temat różnych możliwości obserwacji

³² Chodzi o to, że na specyfikę środowiska aktorów składają się ich użycia języka, a one nigdy nie są całkowicie nowe, ale raczej bazują na utartych konwencjach. Jest to o tyle ważny aspekt, że zdaniem wielu aktorów trzeba tworzyć zupełnie nowe, kreatywne wypowiedzi, aby móc wpływać na dyskurs. Zjawisko odwoływania się w wypowiedziach do innych wypowiedzi uświadamia nam, że to nie pojedyncza wypowiedź, ale ich seria wytwarza dyskurs. Krótko mówiąc, to właśnie powtarzające się wypowiedzi tworzą znaczenie, rozumiane tutaj jako znaczenie konwencjonalne.

interaktywny, tzn. zainteresowani aktorzy praktyk komunikacyjnych mogą układać te mapy w różny sposób, aby krok po kroku, uwzględniając różne sytuacje, zidentyfikować parametry dyskursu, które są istotne dla prowadzonych symulacji, i zaprojektować językowo-strategiczne możliwości działania (por. np. KLEIN 2014). W ten sposób za pomocą map dyskursu można ustalić, którzy z badanych aktorów zajmują centralną pozycję w sieci dyskursów – mierzoną liczbą wzmiankowań oraz wzmiankowaniem w stosunku do liczby notowań innych aktorów – oraz na podstawie tego, które struktury tematyczne są przez poszczególnych aktorów najchętniej reprodukowane.

Skalowalność tego modułu wynika z możliwości wyboru/selekcji poszczególnych wyników analiz w celu ich zwizualizowania oraz ze stopnia zaangażowania badaczy w perspektywiczne przedstawianie wyników w wizualizacjach interaktywnych.

4. Perspektywy

W ramach badań, które umożliwia PLD, badacze i praktycy tworzą wspólnotę wymiany dobrych praktyk, zachowując przy tym własne standardy jakości (4.1). Warunkiem powstania takiej wspólnoty jest rozwój platform komunikacyjnych, które umożliwiają prowadzenie prac wychodzących poza sformalizowane ramy procesu badawczego (4.2). Platformy te stanowią warunek dla transdyscyplinarnych i transformacyjnych uogólnień uzyskanych wyników badań (4.3).

4.1. Badania naukowe w ramach tzw. Communities of Practice [wspólnot praktyków]

PLD stanowi propozycję równoczesnego wykorzystania wiedzy naukowej oraz praktycznej w celu rozwiązywania dyskursywnie ustrukturyzowanych problemów związanych z działaniem i podejmowaniem decyzji w społeczeństwie – w sposób, który umożliwia wzajemne uczenie się (mówimy wtedy o transdyscyplinarności) oraz otwiera własne perspektywy działania (mówimy wtedy o transformatywności) na inne. W trakcie wspólnej, zarówno formalnej, jak i nieformalnej realizacji zadań przez przedstawicieli nauki i praktyki powstaje tymczasowa wspólnota praktyków (por. WENGER 1998), w ramach której poszczególne decyzje są wzajemnie skoordynowane (por. SARANGI / VAN LEEUWEN 2003: 4). Taka transdyscyplinarna społeczność musi zainwestować znacznie więcej w wymianę informacji na temat podstawowych zasad i procesów pracy niż grupa badawcza działająca w sposób konwencjonalny (por. FLECK 1986: 137 i n., 147). Fakt, że w tym przypadku każdorazowo negocjuje się różne cele poznawcze i praktyczne związane z wiedzą i jej wykorzystaniem, jest tak samo niepodważalny jak zasada, że standardy naukowe, na podstawie których opracowywane są przez naukowców analizy, nie podlegają negocjacjom (por. 2.1.4). W związku z tym projekt PLD nie jest właściwy do przeprowadzania badań na zlecenie, rozumianych jako ukierunkowana na konkretny cel analiza istniejących danych językowych lub opracowywanie nie tylko prototypowych, ale także „gotowych do użycia” rozwiązań w zakresie komunikacji strategicznej.

4.2. Konieczność stworzenia platformy komunikacyjnej

Warunkiem powodzenia badań prowadzonych w ramach PLD jest zatem wypracowanie przez badaczy i aktorów praktyki komunikacyjnej wspólnych form, procedur, zasad, tematów i schematów współpracy, czyli stworzenie platformy komunikacyjnej umożliwiającej ciągłą wymianę doświadczeń i wiedzy oraz wzajemną „produktywną stymulację” (KIESER / LEINER 2013: 303) zarówno w trakcie, jak i przed, a także po zakończeniu sformalizowanego procesu badawczego. Brak takiej platformy uniemożliwia opracowanie kryteriów mających na celu modelowanie dyskursu lub zorientowanych na refleksję i wykorzystanie wyników analizy dyskursu przez aktorów praktyki komunikacyjnej. Istotne pytania brzmią: Do jakich tematów nawiązuje aktor? Jakie hasła i sposoby argumentacji będą w przyszłości odgrywały ważną rolę w jego publicznej narracji?

Platforma komunikacyjna obejmuje różne formaty pośredniczenia i sekwencyjnej interakcji (por. HANSCHNITZ / SCHMIDT / SCHWARZ 2009: 188 i n.), jak również zestawy przykładowych zagadnień problemowych, możliwych rozwiązań oraz reguł dostępności danych badawczych i narzędzi metodycznych. W ten sposób można tworzyć warunki umożliwiające wspólne wytwarzanie wiedzy oraz budowanie zaufania. Obszar zacieniony na ilustracji 1 symbolizuje taką platformę komunikacyjną. Medialnym substratem takiej platformy może być strona internetowa z informacjami ogólnodostępnymi bądź przeznaczonymi tylko dla partnerów badawczych.

4.3. Od pojedynczego przypadku do uogólnienia

Wyjątkowość i szczególne znaczenie takiej platformy polegają na tym, że utrwała ona rozumienie dyskursu jako uwidaczniającej się poprzez język strukturyzacji działań społecznych i politycznych, a tym samym czyni go przedmiotem refleksji pod kątem różnych zadań praktycznych. W przypadku powodzenia platforma komunikacyjna PLD może stać się platformą dyskursu dla kolejnych wspólnot praktyk: stanowić będzie wtedy pod względem strukturalnym [jako stopniowo powstająca nowa struktura – przyp. tłum.]³⁴ produkt Praktycznej Lingwistyki Dyskursu i sama w sobie będzie – poprzez swe wychodzące poza ramy sytuacyjne funkcjonowanie z ustabilizowanymi tematami, regułami i formami interakcji – formacją dyskursywną. Jeśli chodzi o treść, jest ona określona przez zorientowaną na wynik wymianę doświadczeń i wiedzy o dyskursach i ich analizie, przy czym ramy te powinny od samego początku przekraczać granice pojedynczych przypadków, stymulując w ten sposób debatę o możliwościach, granicach i zasadach procesu uogólniania. Idealnym rozwiązaniem byłoby otwarcie się takich platform na aktorów, którzy nie uczestniczyli jeszcze w dyskursologicznych wspólnotach praktyków; w ten sposób

³⁴ Taka platforma nie jest produktem w sensie merytorycznym (tj. w sensie wyniku badawczego projektu), ale strukturą powstałą w toku współpracy (przyp. tłum.).

platformy te mogłyby się przyczynić do wykorzystywania wiedzy dyskursologicznej powstałej poza „zleceniami” badawczymi w warunkach demokratycznej, deliberytywnej współpracy.

W przykładowych projektach, na które składają się analizy dyskursu energetycznego i dyskursu na temat antybiotyków, platformy takie były dopracowywane w trakcie trwania projektów (do końca 2019 roku) przez badaczy prezentujących i omawiających metody i wyniki nie tylko na konferencjach naukowych, ale także podczas licznych spotkań w ramach wspólnot badawczych i spotkań branżowych. Dodatkowo w drugim z wymienionych przypadków interaktywne wizualizacje danych udostępniono praktykom, aby umożliwić im przeprowadzenie stopniowej i niezależnej symulacji dyskursu. Umożliwiło to zajmowanie się na bieżąco kolejnymi nasuwającymi się pytaniami badawczymi oraz rozwój transformatywnej komunikacji badawczej w zakresie lingwistyki dyskursu. W przypadku dyskursów energetycznych możliwa stała się międzynarodowa współpraca badawcza i dydaktyczna dotycząca dyskursów toczących się wokół Światowej Wystawy „Expo2017: Future Energy: Action for Global Sustainability” (zorganizowanej w Astanie, Kazachstan): jej ustalenia mogą być triangulowane z wynikami pierwotnego projektu. W przypadku dyskursów na temat antybiotyków opracowano m.in. pisemne opinie o charakterze dyskursologicznym oraz rekomendacje działań w ramach kampanii profilaktycznej.

Literatura

- ANDERSEN, CHRISTIANE / ÄNGSAL, MAGNUS P. / CZACHUR, WALDEMAR / DREESEN, PHILIPP / FIX, ULLA / KALWA, NINA / KIESENDAHL, JANA / SCHIEWE, JÜRGEN / SPITZMÜLLER, JÜRGEN / ZIMMERMANN, BARBARA (2018): Erkenntnis als soziale Praxis. Ludwik Flecks Wissenschaftstheorie aus sprachwissenschaftlicher Sicht. W: ANDERSEN, CHRISTIANE / FIX, ULLA / SCHIEWE, JÜRGEN (red.): Denkstile in der deutschen Sprachwissenschaft. Bausteine einer Fachgeschichte aus dem Blickwinkel der Wissenschaftstheorie Ludwik Flecks. Berlin, 11-65.
- ANGERMULLER, JOHANNES (2014): Diskursforschung als Theorie und Analyse. Umriss eines interdisziplinären und internationalen Feldes. W: ANGERMULLER, JOHANNES / NONHOFF, MARTIN / HERSCHINGER, EVA / MACGILCHRIST, FELICITAS / REISIGL, MARTIN / WEDL, JULIETTE / WRANA, DANIEL / ZIEM, ALEXANDER (red.): Diskursforschung. Ein interdisziplinäres Handbuch. Tom 1. Bielefeld, 16-36.
- AUSTIN, JOHN L. (1993): Trzy sposoby wylewania atramentu. W: tegoż: Mówienie i poznawanie. Rozprawy i wykłady filozoficzne. Przeł. Bohdan Chwedeńczuk. Warszawa, 359-378.
- BACHELARD, GASTON (2002): Kształtowanie się umysłu naukowego. Przyczynek do psychoanalizy wiedzy obiektywnej. Przeł. Damian Leszczyński. Gdańsk.
- BARTHES, ROLAND (1970): Działalność strukturalistyczna. W: tegoż (1970): Mit i znak. Przeł. Jan Błoński. Warszawa, 273-281.
- BAUDRILLARD, JEAN (2005): Symulakry i symulacja. Przeł. Sławomir Królak. Warszawa.
- BELL, DANIEL (1973): The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting. New York.

- BERGER, PETER L. / LUCKMANN, THOMAS (2010): Społeczne tworzenie rzeczywistości. Przel. Józef Niżnik, Warszawa.
- BLEI, DAVID M. (2012): Probabilistic topic models. W: *Communications of the ACM* 55(4), 77-84.
- BLEI, DAVID M. / NG, ANDREW / JORDAN, MICHAEL I. (2003): Latent Dirichlet Allocation. W: *Journal of Machine Learning* 3, 993-1022.
- BREUER, FRANZ (2010): *Reflexive Grounded Theory*. Wiesbaden.
- BRUMFIT, CHRISTOPHER (1997): How applied linguistics is the same as any other science. W: *International Journal of Applied Linguistics* 7(1), 86-94.
- BUBENHOFER, NOAH (2009): Sprachgebrauchsmuster. Korpuslinguistik als Methode der Diskurs- und Kulturanalyse. Berlin / New York.
- BUBENHOFER, NOAH (2018a): Wenn »Linguistik« in »Korpuslinguistik« bedeutungslos wird. Vier Thesen zur Zukunft der Korpuslinguistik. W: *Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie* 1, 17-30.
- BUBENHOFER, NOAH (2018b): Diskurslinguistik und Korpora. W: WARNKE, INGO H. (red.): *Handbuch Diskurs*. Berlin / New York, 208-241.
- BUBENHOFER, NOAH (2018c): Visual Linguistics: Plädoyer für ein neues Forschungsfeld. W: BUBENHOFER, NOAH / KUPIETZ, MARC (red.): *Visualisierung sprachlicher Daten: Visual Linguistics – Praxis – Tools*. Heidelberg, 25-62, DOI: 10.17885/heiup.345.474.
- BUBENHOFER, NOAH / DREESEN, PHILIPP (2018): Linguistik als antifragile Disziplin? Optionen in der digitalen Transformation. W: *Digital Classics Online* 4(1), 63-75, DOI: 10.21256/zhaw-3776.
- BÜHLER, KARL (2004): *Teoria języka. O językowej funkcji przedstawiania*. Przel. Jan Koźbiał. Wstęp Kazimierz Polański. Kraków.
- BUSCH, ALBERT (2007): Der Diskurs. Ein linguistischer Proteus und seine Erfassung – Methodologie und empirische Gütekriterien für die sprachwissenschaftliche Erfassung von Diskursen und ihrer lexikalischen Inventare. W: WARNKE, INGO H. (red.): *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*. Berlin / New York, 141-163.
- BUSSE, DIETRICH (2007): Diskurslinguistik als Kontextualisierung. Methodische Kriterien. Sprachwissenschaftliche Überlegungen zur Analyse gesellschaftlichen Wissens. W: WARNKE, INGO H. (red.): *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*. Berlin / New York, 81-105.
- CAMERON, DEBORAH / FRAZER, ELISABETH / RAMPTON, M.B.H. / RICHARDSON, KAY (1992): *Researching language. Issues of power and method*. London.
- CHARMAZ, KATHY C. (2011): Den Standpunkt verändern. Methoden der konstruktivistischen Grounded Theory. W: MEY, GÜNTER / MRUCK, KATJA (red.): *Grounded Theory Reader*. Wyd. 2, poszerzone i zaktualizowane. Wiesbaden, 181-205.
- CLARKE, ADELE (2011): Von der Grounded-Theory-Methodologie zur Situationsanalyse. W: MEY, GÜNTER / MRUCK, KATJA (red.): *Grounded Theory Reader*. Wiesbaden, 207-229.
- CZACHUR, WALDEMAR (2011): Diskursive Weltbilder im Kontrast. Linguistische Konzeption und Methode der kontrastiven Diskursanalyse deutscher und polnischer Medien. Wrocław.
- CZACHUR, WALDEMAR / DREESEN, PHILIPP (2018): Porównawcza lingwistyka dyskursu. Założenia, zasady, problemy. W: *tekst i dyskurs – text und diskurs* 11, 205-226, DOI: 10.7311/tid.11.2018.08.

- CZACHUR, WALDEMAR / DREESSEN, PHILIPP (2019): Vergleichende und Kontrastive Diskurslinguistik. Prämissen – Prinzipien – Probleme. W: ROCCO, GORANKA / SCHAFROTH, ELMAR (red.): Vergleichende Diskurslinguistik. Methoden und Forschungspraxis. Frankfurt am Main i in., 59-91.
- DASCAL, MARCELO (2006): Die Dialektik in der kollektiven Konstruktion wissenschaftlichen Wissens. W: LIEBERT, WOLF-ANDREAS / WEITZE, MARC-DENIS (red.): Kontroversen als Schlüssel zur Wissenschaft? Wissenskulturen in sprachlicher Interaktion. Bielefeld, 19-38.
- DAVIES, ALAN (2007): Introduction to Applied Linguistics. From Practice to Theory. Wyd. 2. Edinburgh.
- DAVIES, ALAN / ELDER, CATHIE (2004): General Introduction. Applied Linguistics: Subject to Discipline? W: DAVIES, ALAN / ELDER, CATHIE (red.): The Handbook of Applied Linguistics. Malden, Mass i in., 1-15.
- DEL PERCIO, ALFONSO / REISIGL, MARTIN (2014): Angewandte Diskursforschung. W: ANGERMULLER, JOHANNES i in. (red.): Diskursforschung, ein interdisziplinäres Handbuch, Tom 1. Bielefeld, 317-339.
- DELEUZE, GILLES / GUATTARI, FELIX (1977): Rhizom. Berlin.
- DENZIN, NORMAN K. (2009): The Research Act. New Brunswick, N.J. [pierwsze wydanie: 1970, Chicago].
- DEPPERMAN, ARNULF / FEILKE, HELMUTH / LINKE, ANGELIKA (red.) (2016): Sprachliche und kommunikative Praktiken. Eine Annäherung aus linguistischer Sicht. W: DEPPERMAN, ARNULF / FEILKE, HELMUTH / LINKE, ANGELIKA (red.): Sprachliche und kommunikative Praktiken. Berlin / Boston, 1-23.
- DIAZ-BONE, RAINER (2006): Die interpretative Analytik als methodologische Position. W: KERCHNER, BRIGITTE / SCHNEIDER, SILKE (red.): Foucault. Diskursanalyse der Politik. Wiesbaden, 65-81.
- DREESSEN, PHILIPP (2013a): Sprechen-für-andere. Eine Annäherung an den Akteur und seine Stimmen mittels Integration der Konzepte Footing und Polyphonie. W: ROTH, KERSTEN SVEN / SPIEGEL, CARMEN (red.): Angewandte Diskurslinguistik. Felder, Probleme, Perspektiven. Berlin, 223-237.
- DREESSEN, PHILIPP (2013b): Kritik als Erkenntnismodus, Praxis und Untersuchungsgegenstand in der Diskurslinguistik. W: MEINHOF, ULRIKE / REISIGL, MARTIN / WARNKE, INGO H. (red.): Diskurslinguistik im Spannungsfeld von Deskription und Kritik. Berlin, 169-201.
- DREESSEN, PHILIPP (2015): Sprache – Wissen – Kontingenz. Die Kontrastive Diskurslinguistik in der Schulbuchforschung am Beispiel deutscher und polnischer Geschichtsschulbücher. W: KIESENDAHL, JANA / OTT, CHRISTINE (red.): Linguistik und Schulbuchforschung. Gegenstände – Methoden – Perspektiven. Göttingen, 53-83.
- DREESSEN, PHILIPP (2018): Denkstimmung der Skepsis. Ein Beschreibungsansatz zur Entstehung der Diskurslinguistik. W: ANDERSEN, CHRISTIANE / FIX, ULLA / SCHIEWE, JÜRGEN (red.): Denkstile in der deutschen Sprachwissenschaft. Bausteine einer Fachgeschichte aus dem Blickwinkel der Wissenschaftstheorie Ludwik Flecks. Berlin, 167-190.
- FLECK, LUDWIK (1986): Powstanie i rozwój faktu naukowego. Wprowadzenie do nauki o stylu myślowym i kolektywie myślowym. Przeł. Maria Tuskiewicz, Lublin.
- FLECK, LUDWIK (2006): Zagadnienie teorii poznawania. W: tegoż: Psychosocjologia poznania naukowego. Lublin, 232-264.
- FLICK, UWE (2011): Triangulation. Eine Einführung. Wiesbaden.

- foeg/commslab (2017a): Reputationsmonitor Wirtschaft, www.foeg.uzh.ch/dam/jcr:5bca8a93-b4aa-4984-b045-510279ece96f/Reputationsmonitor%20Wirtschaft%202Q2017_FINAL.pdf [15.09.2018].
- foeg/commslab (2017b): Reputationsmonitor Politik. www.foeg.uzh.ch/dam/jcr:eacb6e1d-6640-4579-9a56-05e9ffcc1dc8/Reputationsmonitor_Politik_2_2017_Final.pdf [15.09.2018].
- Forschungs- und Arbeitsbereich Digital Linguistics (2018a): Ethikcodex Digital Linguistics ZHAW, www.zhaw.ch/de/linguistik/forschung/digital-linguistics/ [20.08.2018].
- Forschungs- und Arbeitsbereich Digital Linguistics (2018b): Swiss-AL: Ein Schweizer Korpus der Angewandten Linguistik, www.zhaw.ch/de/linguistik/forschung/swiss-al/ [20.08.2018].
- FOUCAULT, MICHEL (2002): Porządek dyskursu. Wykład inauguracyjny wygłoszony w College de France 2 grudnia 1970. Przeł. Michał Kozłowski. Gdańsk.
- FOUCAULT, MICHEL (1976): Räderwerke des Überwachens und Strafens. Ein Gespräch mit J.-J. Brochier. W: tegoż: Mikrophysik der Macht. Michel Foucault. Über Strafjustiz, Psychiatrie und Medizin. Berlin, 31-47.
- FOUCAULT, MICHEL (1977): Archeologia wiedzy. Przeł. Andrzej Siemek. Warszawa.
- FOUCAULT, MICHEL (1978): Wahrheit und Macht. Interview mit Michel Foucault von Alessandro Fontana und Pasquale Pasquino. W: FOUCAULT, MICHEL: Dispositive der Macht. Michel Foucault. Über Sexualität, Wissen und Wahrheit. Berlin 21-54.
- FOUCAULT, MICHEL (1998): Nadzorować i karać: narodziny więzienia. Przeł. Tadeusz Komendant. Warszawa.
- FRAAS, CLAUDIA / MEIER, STEFAN / PENTZOLD, CHRISTIAN / SOMMER, VIVIEN (2015): Wzorce dyskursu – praktyki dyskursu. Instrumentarium metodyczne do jakościowej analizy dyskursu. Przeł. Waldemar Czachur. W: OPIŁOWSKI, ROMAN / JAROSZ, JÓZEF / STANISZEWSKI, PRZEMYSŁAW (red.): Lingwistyka mediów. Antologia tłumaczeń. Wrocław, 255-278.
- GEE, JAMES PAUL (2014): An Introduction to Discourse Analysis. Theory and Method. New York.
- gfs.bern/Longchamp, C. (2014): Die sieben Themenfelder der Online-Debatte zur dritten Reform der Unternehmenssteuer, www.gfsbern.ch/de-ch/Detail/die-sieben-themenfelder-der-online-debatte-zur-dritten-reform-der-unternehmenssteuer [15.09.2018].
- GIBBONS, MICHAEL / TROW, MARTIN / SCOTT, PETER / SCHWARTZMAN, SIMON / NOWOTNY, HELGA / LIMOGES, CAMILLE (1994): The New Production of Knowledge. The dynamics of science and research in contemporary societies. London.
- GIDDENS, ANTHONY (1984): Interpretative Soziologie. Eine kritische Einführung. Frankfurt am Main.
- GIDDENS, ANTHONY (1988): Die ›Theorie der Strukturierung‹. Ein Interview mit Anthony Giddens (geführt von Bernd Kießling). W: Zeitschrift für Soziologie 17(4), 286-295.
- GIDDENS, ANTHONY (1994): Living in a Post-Traditional Society. W: BECK, ULRICH / GIDDENS, ANTHONY / LASH, SCOTT (red.): Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order. Cambridge, 56-109.
- GIDDENS, ANTHONY (2001): Nowe zasady metody socjologicznej. Pozytywna krytyka socjologii interpretatywnych. Przeł. Grażyna Woroniecka. Kraków.
- GIDDENS, ANTHONY (2003): Stanowienie społeczeństwa. Zarys teorii strukturacji. Przeł. Stefan Amsterdamski. Poznań.

- GIDDENS, ANTHONY (2009): *Życie w społeczeństwie posttradycyjnym*. W: BECK, ULRICH / GIDDENS, ANTHONY / LASH, SCOTT (red.): *Modernizacja refleksyjna*. Przeł. Jacek Konieczny, Warszawa, 79-144.
- GLASER, BARNEY G. / STRAUSS, ANSELM L. (2008): *Grounded Theory. Strategien qualitativer Forschung*. Bern.
- GOFFMAN, ERVING (2011): *Relacje w przestrzeni publicznej. Mikrostudia porządku publicznego*. Przeł. Olga Siara. Warszawa.
- HABERMAS, JÜRGEN (1999): *Teoria działania komunikacyjnego*, t. 1. Przeł. Andrzej M. Kaniowski. Warszawa.
- HAJER, MAARTEN (2009): *Authoritative Governance: Policy-making in the Age of Mediatization*. Oxford.
- HALLAHAN, KIRK / HOLTZHAUSEN, DERINA / RULER, BETTEKE VAN / VERČIČ, DEJAN / SRIRAMESH, KRISHNAMURTHY (2007): *Defining Strategic Communication*. W: *International Journal of Strategic Communication* 1(1), 3-35, doi.org/10.1080/15531180701285244.
- HAMMERSLEY, MARTYN / ATKINSON, PAUL (1983): *Ethnography – Principles in Practice*. London.
- HANSCHNITZ, RUDOLF-CHRISTIAN / SCHMIDT, ESTHER / SCHWARZ, GUIDO (2009): *Transdisziplinarität in Forschung und Praxis. Chancen und Risiken partizipativer Prozesse*. Wiesbaden.
- HERMANN, FRITZ (1995): *Sprachgeschichte als Mentalitätsgeschichte. Überlegungen zu Sinn und Form und Gegenstand historischer Semantik*. W: GARDT, ANDREAS / REICHMANN, OSKAR (red.): *Geschichte des Neuhochdeutschen*. Tübingen, 69-101.
- HILLEBRANDT, FRANK (2014): *Soziologische Praxistheorien. Eine Einführung*. Wiesbaden.
- HOLTZHAUSEN, DERINA / ZERFASS, ANSGAR (2015): *Strategic Communication*. W: HOLTZHAUSEN, DERINA / ZERFASS, ANSGAR (red.): *The Routledge Handbook of Strategic Communication*. New York, 3-17.
- HÖSL, MAXIMILIAN (2015): *Die Bedrohung aus dem Netz – Zur semantischen Formierung eines werdenden Politikfeldes*. Paper für das Panel »Politische Kommunikation zwischen Freiheit und Sicherheit« des 26. wissenschaftlichen Kongresses der DVPW, www.admin.ch/gov/de/start/dokumentation/medienkonferenzen/2011/5/25_05_2011_373.html [24.12.2017].
- JÄGER, LUDWIG (2002): *Transkriptivität. Zur medialen Logik der kulturellen Semantik*. W: JÄGER, LUDWIG / STANITZEK, GEORG (red.): *Transkribieren. Medien/Lektüre*. München, 19-41.
- JÄGER, MARGARETE / JÄGER, SIEGFRIED (2007): *Deutungskämpfe. Theorie und Praxis Kritischer Diskursanalyse*. Wiesbaden.
- JARREN, OTFRIED (2007): *Forschungsfeld strategische Kommunikation. Eine Bilanz*. W: KRAUSE, BIRGIT / FRETWURST, BENJAMIN / VOGELANG, JENS (red.): *Fortschritte der politischen Kommunikationsforschung*. Wiesbaden, 51-74.
- KALWA, NINA (2013): *Das Konzept »Islam«*. Eine diskurslinguistische Untersuchung. Berlin / Boston.
- KAUPPINEN, KATI (2012): *Subjects of Aspiration. Untersuchung von diskursiven Prozessen neoliberaler Regierung in einer postfeministischen Frauenzeitschrift*. Frankfurt am Main i in.
- KELLER, REINER (2011): *Wissenssoziologische Diskursanalyse. Grundlegung eines Forschungsprogramms*. Wiesbaden.

- KELLER, REINER (2013): Das Wissen der Wörter und Diskurse. W: VIEHÖVER, WILLY / KELLER, REINER / SCHNEIDER, WERNER (red.): Diskurs – Sprache – Wissen. Wiesbaden, 21-49.
- KELLER, REINER / KNOBLAUCH, HUBERT / REICHERTZ, JO (2013): Kommunikativer Konstruktivismus: Theoretische und empirische Arbeiten zu einem neuen wissenssoziologischen Ansatz. Wiesbaden.
- KIESER, ALFRED / LEINER, LARS (2013): Können Kommunikationsprobleme zwischen Managementwissenschaftlern und Praktikern in gemeinsamen Forschungsprojekten überwunden werden? W: ZERFASS, ANSGAR / RADEMACHER, LARS / WEHMEIER, STEFAN (red.): Organisationskommunikation und Public Relations. Wiesbaden, 279-309.
- KLEIN, JOSEF (2014): Politische Kommunikation als Sprachstrategie. W: KLEIN, JOSEF: Grundlagen der Politolinguistik. Berlin, 349-388.
- KNAPP, KARLFRIED / ANTOS, GERD (2008): Linguistics for problem solving (Introduction to the handbook series). W: WODAK, RUTH / KOLLER, VERONIKA (red.): Handbook of Communication in the Public Sphere. Berlin / New York, V-XV.
- KNOBLAUCH, HUBERT (2017): Die kommunikative Konstruktion der Wirklichkeit. Wiesbaden.
- KNOEPFEL, PETER / LARRUE, CORINNE / VARONE, FRÉDÉRIC / VEIT, SYLVIA (2011): Politikanalyse. Opladen / Farmington Hills.
- KNORR-CETINA, K. (2009): The Synthetic Situation: Interactionism for a Global World. W: Symbolic Interaction 32, 1, 61-87.
- KRÄMER, SYBILLE (2009): Operative Bildlichkeit. Von der ›Grammatologie‹ zu einer ›Diagrammatologie‹? W: HESSLER, MARTINA / MERSCH, DIETER (red.): Logik des Bildlichen. Zur Kritik der ikonischen Vernunft. Bielefeld, 94-123.
- KRÜGER, CAROLIN (2016): Diskurse des Alter(n)s. Öffentliches Sprechen über Alter in der Bundesrepublik Deutschland. Berlin / New York.
- KUCKARTZ, UDO (2014): Mixed Methods. Methodologie, Forschungsdesigns und Analyseverfahren. Wiesbaden.
- LARSEN-FREEMAN, DIANE / CAMERON, LYNNE (2008): Complex Systems and Applied Linguistics. Oxford.
- LATOUR, BRUNO (2004): Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. W: Critical Inquiry 30, 225-248.
- LEMNITZER, LOTHAR / ZINSMEISTER, HEIKE (2015): Korpuslinguistik. Eine Einführung. Wyd. 3 zrewidowane i poszerzone. Tübingen.
- MAINGUENEAU, DOMINIQUE (2012): Äußerungsszene und Subjektivität. W: KELLER, REINER / SCHNEIDER, WERNER / VIEHÖVER, WILLY (red.): Diskurs – Macht – Subjekt. Theorie und Empirie von Subjektivierung in der Diskursforschung. Wiesbaden, 165-189.
- MANTERE, SAKU (2013): What is organizational strategy? A language-based view. W: Journal of Management Studies, 50(1), 1408-1426.
- MEYEN, MICHAEL / LÖBLICH, MARIA / PFAFF-RÜDIGER, SENTA / RIESMEYER, CLAUDIA (2011): Qualitative Forschung in der Kommunikationswissenschaft. Eine praxisorientierte Einführung. Wiesbaden.
- MIEG, HARALD (2003): Problematik und Probleme der Professionssoziologie. W: MIEG, HARALD / PFADENHAUER, MICHAELA (red.): Professionelle Leistung – professional performance. Konstanz, 11-46.
- MIKFELD, BENJAMIN / TUROWSKI, JAN (2014): Sprache. Macht. Denken: Eine Einführung. W: Denkwerk Demokratie (red.): Sprache, Macht, Denken. Frankfurt am Main, 15-48.
- MITTELSTRASS, JÜRGEN (2003): Transdisziplinarität – wissenschaftliche Zukunft und institutionelle Wirklichkeit. Konstanz.

- MOSS, CHRISTOPH (red.) (2016): *Der Newsroom in der Unternehmenskommunikation*. Wiesbaden.
- MÜLLER, MARCUS (2015): *Sprachliches Rollenverhalten. Korpuspragmatische Studien zu divergenten Kontextualisierungen in Mündlichkeit und Schriftlichkeit*. Berlin / Boston.
- NAGEL, REINHART / WIMMER, RUDOLF (2015): *Einführung in die systemische Strategieentwicklung*. Heidelberg.
- NONAKA, IKUJIRO / TAKEUCHI, HIROTAKA (2012): *Die Organisation des Wissens*. Frankfurt am Main / New York.
- PERRIN, DANIEL (2012): *Transdisciplinary Action Research: Bringing Together Communication and Media Researcher and Practitioners*. W: *Journal of Applied Journalism and Media Studies* 1(1), 3-23.
- PERRIN, DANIEL (2015): *Medienlinguistik*. Konstanz.
- PERRIN, DANIEL / KLEINBERGER, ULLA (2017): *Doing Applied Linguistics. Enabling Transdisciplinary Communication*. Berlin / Boston.
- PERRIN, DANIEL / KRAMSCH, CLAIRE (2018): *Introduction: Transdisciplinarity in applied linguistics*. W: *AILA Review* 31, 1-13.
- PHAKITI, AEK / PALTRIDGE, BRIAN (2015): *Approaches and Methods in Applied Linguistics Research*. W: PHAKITI, AEK / PALTRIDGE, BRIAN (red.): *Research Methods in Applied Linguistics. A Practical Resource*. London, 5-25.
- POLLAK, JOHANNES / SCHUBERT, SAMUEL R. / SŁOMINSKI, PETER (red.) (2010): *Die Energiepolitik der EU*. Wien.
- REISIGL, MARTIN (2007): *Projektbericht: Der Wiener Ansatz der Kritischen Diskursanalyse*. *Forum Qualitative Sozialforschung* 8(2), nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0702P75.
- REISIGL, MARTIN (2017): *Diskurssemiotik nach Peirce*. W: HESS-LÜTTICH, ERNEST W.B. / KÄMPER, HEIDRUN / REISIGL, MARTIN / WARNKE, INGO H. (red.): *Diskurs – semiotisch. Aspekte multiformaler Diskurskodierung*. Berlin / Boston, 3-29.
- RÖMER, DAVID (2017): *Wirtschaftskrisen. Eine linguistische Diskursgeschichte*. Berlin / Boston.
- ROSENBERGER, NICOLE / KLEINBERGER, ULLA (red.) (2017): *Energiediskurs: Perspektiven auf Sprache und Kommunikation im Kontext der Energiewende*. Bern.
- ROTH, KERSTEN SVEN (2015): *Diskursrealisationen: Grundlegung und methodischer Umriss einer pragmatisch-interaktionalen Diskurssemantik*. Berlin.
- ROTH, KERSTEN SVEN / SPIEGEL, CARMEN (2013): *Umriss einer Angewandten Diskurslinguistik*. W: ROTH, KERSTEN SVEN / SPIEGEL, CARMEN (red.): *Angewandte Diskurslinguistik. Felder, Probleme, Perspektiven*. Berlin, 7-15.
- RÜEGG-STÜRM, JOHANNES / GRAND, SIMON (2015): *Das St. Galler Management-Modell. 4. Generation*. Bern.
- SAAM, NICOLE J. / GAUTSCHI, THOMAS (2016): *Modellbildung in den Sozialwissenschaften*. W: BRAUN, NORMAN / SAAM, NICOLE J. (red.): *Handbuch Modellbildung und Simulation in den Sozialwissenschaften*. Wiesbaden, 15-60.
- SARANGI, SRIKANT / VAN LEEUWEN, THEO (2003): *Applied linguistics and communities of practice: Gaining communality or losing disciplinary autonomy?* W: SARANGI, SRIKANT / VAN LEEUWEN, THEO (red.): *Applied Linguistics and Communities of Practice*. London, 1-8.

- SCHATZKI, THEODORE R. (2001): Introduction: Practice theory. W: SCHATZKI, THEODORE R. / KNORR CETINA, KARIN / SAVIGNY, EIKE VON (red.): *The Practice Turn in Contemporary Theory*. New York, 1-14.
- SCHNEIDEWIND, UWE / SINGER-BRODOWSKI, MANDY (2014): *Transformative Wissenschaft*. Wyd. 2 poprawione i zaktualizowane. Marburg.
- SIMON, HERBERT A. (1996): *The Sciences of the Artificial*. Wyd. 3. Cambridge.
- SINCLAIR, JOHN (2004): *Trust the text. Language, corpus and discourse*. London / New York.
- SPIESS, CONSTANZE (2011): *Diskurshandlungen: Theorie und Methode linguistischer Diskursanalyse am Beispiel der Bioethikdebatte*. Berlin / Boston.
- SPIESS, CONSTANZE (2018): *Diskurs und Handlungen*. W: WARNKE, INGO H. (red.): *Handbuch Diskurs*. Berlin / Boston, 339-362.
- SPITZMÜLLER, JÜRGEN / WARNKE, INGO H. (2011): *Diskurslinguistik. Eine Einführung in Theorien und Methoden der transtextuellen Sprachanalyse*. Berlin / Boston.
- STENSCHKE, OLIVER / WICHTER, SIGURD (red.) (2009): *Wissenstransfer und Diskurs*. Frankfurt am Main i in.
- STIRLING, ANDREW (2016): *Knowing Doing Governing. Realizing Heterodyne Democracies*. W: VOSS, JAN-PETER / FREEMAN, RICHARD (red.): *Knowing Governance. The Epistemic Construction of Public Order*. New York, 259-286.
- STRAUSS, ANSELM L. (1994): *Grundlagen qualitativer Sozialforschung*. München.
- STRAUSS, GERHARD / HASS, ULRIKE / HARRAS, GISELA (red.) (1989): *Brisante Wörter von Agitation bis Zeitgeist*. Berlin / New York.
- STREHLE, SAMUEL (2012): *Zur Aktualität von Jean Baudrillard: Einleitung in sein Werk*. Wiesbaden.
- STRÜBING, JÖRG (2014): *Grounded Theory. Zur sozialtheoretischen und epistemologischen Fundierung eines pragmatistischen Forschungsstils*. Wiesbaden.
- STUBBS, MICHAEL (1983): *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Chicago.
- STÜCHELI-HERLACH, PETER (2012): *Die sprachliche Struktur eines »Kommunikationswunders«: Schritte der diskursanalytischen Rekonstruktion politischer Öffentlichkeit am Beispiel der Schweizerischen Europafrage*. W: IMHOF, KURT / BLUM, ROGER / BONFADELLI, HEINZ / JARREN, OTFRIED (red.): *Stratifizierte und segmentierte Öffentlichkeit – stratifizierte und segmentierte Aufmerksamkeit?* Wiesbaden, 63-78.
- STÜCHELI-HERLACH, PETER (2013): *Beratendes Forschen: Eine transdisziplinäre Perspektive der Kommunikationswissenschaft am Beispiel der Organisationskommunikation*. Vortrag an der Tagung der Schweizerischen Gesellschaften für Kommunikations- und Medienwissenschaft (SGKM). (pozycja niepublikowana).
- STÜCHELI-HERLACH, PETER / BORGHOFF, BIRGITTA / SCHWARZ, NATHALIE / BILAT, LOÏSE (2019): *Antibiotikaresistenzen auf die Agenda! Schlussbericht zur Diskursanalyse*. Winterthur: ZHAW Digital Collection Applied Linguistics, DOI: 10.21256/zhaw-5555.
- STÜCHELI-HERLACH, PETER / BRÜESCH, CAROLINE / FUHRMANN, SANDRA / SCHMITT, ANNA (2015): *Stakeholder-Management im Netzwerk politischer Kommunikation: Forschung für ein integriertes Führungsmodell im öffentlichen Sektor*. W: *Jahrbuch der Schweizerischen Verwaltungswissenschaften*, 77-101.
- STÜCHELI-HERLACH, PETER / EHRENSBERGER-DOW, MAUREEN / DRESEN, PHILIPP (2018): *Energiediskurse in der Schweiz: Anwendungsorientierte Erforschung eines mehrsprachigen Kommunikationsfelds mittels digitaler Daten*. Winterthur: Working Papers in Applied Linguistics 16, DOI: 10.21256/zhaw-7106.

- STÜCHELI-HERLACH, PETER / ETTER-GICK, C. / SCHNEIDER STINGELIN, C. (2017): Political Message Design: Insights Into Professional Practices. W: 10plus1, Living Linguistics, Issue#3, 56–66
- STÜCHELI-HERLACH, PETER / TANNER, PASCAL / BATZ, DOMINIK (2017): „Wenn Fukushima gar nicht gewesen wäre...“: Diskursanalytische Zugänge zur Energiepolitik. W: ROSENBERGER, NICOLE / KLEINBERGER, ULLA (red.): Energiediskurs. Perspektiven auf Sprache und Kommunikation im Kontext der Energiewende. Frankfurt am Main i in, 21-40.
- TAYLOR, JAMES R. / VAN EVERY, ELISABETH (2011): The Situated Organization. New York.
- TEREIK, JANA (2016): Klimawandel und Diskurs: Multimodale Diskursanalyse crossmedialer Korpora. Berlin / Boston.
- TOGNINI-BONELLI, ELENA (2001): Corpus Linguistics at Work. Amsterdam.
- WARNKE, INGO H. (2004): Grammatische Formen und ihre kommunikativen Funktionen im Menschenrechtsdiskurs. W: BUSCH, ALBERT / STENSCHKE, OLIVER (red.): Wissenstransfer und gesellschaftliche Kommunikation. Frankfurt am Main, 311-329.
- WARNKE, INGO H. (2007): Diskurslinguistik nach Foucault – Dimensionen einer Sprachwissenschaft jenseits textueller Grenzen. W: WARNKE, INGO H. (red.): Diskurslinguistik nach Foucault: Theorie und Gegenstände. Berlin / New York, 3-24.
- WARNKE, INGO H. (2013a): Diskurs als Praxis und Arrangement – Zum Status von Konstruktion und Repräsentation in der Diskurslinguistik. W: VIEHÖVER, WILLY / KELLER, REINER / SCHNEIDER, WERNER (red.): Diskurs – Sprache – Wissen. Interdisziplinäre Beiträge zum Verhältnis von Sprache und Wissen in der Diskursforschung. Wiesbaden, 97-117.
- WARNKE, INGO H. (2013b): Diskurslinguistik und die wirklich gesagten Dinge – Konzepte, Bezüge und Empirie der transtextuellen Sprachanalyse. W: FELDER, EKKEHARD (red.): Faktizitätsherstellung in Diskursen. Die Macht des Deklarativen. Berlin / New York, 75-98.
- WARNKE, INGO H. (2015): Diskurs. W: FELDER, EKKEHARD / GARDT, ANDREAS (red.): Handbuch Sprache und Wissen. Berlin / Boston, 221-241.
- WARNKE, INGO H. / SPITZMÜLLER, JÜRGEN (2008): Methoden und Methodologie der Diskurslinguistik – Grundlagen und Verfahren einer Sprachwissenschaft jenseits textueller Grenzen. W: WARNKE, INGO H. / SPITZMÜLLER, JÜRGEN (red.): Methoden der Diskurslinguistik. Sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene. Berlin / New York, 3-54.
- WARNKE, INGO H. / SPITZMÜLLER, JÜRGEN (2009): Wielopoziomowa lingwistyczna analiza dyskursu – DIMEAN. W: tekst i dyskurs – text und diskurs 2, 123-147.
- WEBER, MAX (2002): Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej. Przel. Dorota Lachowska. Warszawa.
- WENGER, ETIENNE (1998): Communities of Practice. Learning, Meaning, and Identity. Cambridge.
- WICHTER, SIGURD / ANTOS, GERD (red.) (2001): Wissenstransfer zwischen Experten und Laien. Umriss einer Transferwissenschaft. Frankfurt am Main i in.
- WINKLER, PETER / ETTER, MICHAEL (2018): Strategic Communication and Emergence. A Dual Narrative Framework. W: International Journal of Strategic Communication, 12:4, 382-398.